

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

**Día de los Muertos v současné mexické společnosti
na příkladu města Querétaro**

Bc. Petra Ponocná

Diplomová práce

2013

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Petra Ponocná**
Osobní číslo: **H11032**
Studijní program: **N6703 Sociologie**
Studijní obor: **Sociální antropologie**
Název tématu: **Día de los muertos v současné mexické společnosti na příkladu města Querétaro**
Zadávající katedra: **Katedra sociálních věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem této práce bude snaha o popis, analýzu a interpretaci svátku Día de los muertos v současné městské mexické společnosti. Významnou složkou práce bude pokus o pochopení formování a manifestace mexické národní identity skrze tento svátek. Pozornost bude též zaměřena na ovlivňování svátku Día de los muertos globalizací. Také se pokusím postihnout využívání a význam symbolů souvisejících s tímto svátkem. Práce bude založena na terénním výzkumu ve městě Querétaro, při kterém budou využity kvalitativní výzkumné metody.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BOWIE, Fiona. Antropologie náboženství. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-378-9

IGLESIAS CABRERA, Sonia. Cuando los abuelos regresan: origen y simbología del Día de Muertos en Mexico. México D.F.: Gobierno del Estado de Michoacán, Secretaría de Cultura, 2008. ISBN 9789707228269

BEEZLEY, William H. Rituals of rule, rituals of resistance: public celebrations and popular culture in Mexico. Wilmington: SR Books, 1994. ISBN 9780842024174

CHLOE, Saye. CARMICHAEL, Elizabeth. The Skeleton at feast: The day of the dead in Mexico. Austin: University of Texas Press, 1992. ISBN 0292776586

CONSEJO NACIONAL PARA LA CULTURA Y LAS ARTES, UNESCO. La festividad indígena dedicada a los muertos en México: obra maestra del patrimonio oral e intangible de la humanidad. México D.F.: CONACULTA, 2005. ISBN 9703509908

ÁLVAREZ RUIZ, Rosanela. La muerte en el espejo de la ciencia: Tercer festival estudiantil de Día de Muertos. México D.F.: Universum, 2001. ISBN 9683692818

GARCIAGODOY, Juanita. Digging the Days of the Dead A Reading of Mexico's Dias De Muertos. Colorado: University Press of Colorado, 2000. ISBN 9780870815904

KAŠPAR, Oldřich a Eva MÁNKOVÁ. Dějiny Mexika. Praha: Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-340-7

Vedoucí diplomové práce:

doc. PhDr. Oldřich Kašpar, CSc.

Katedra sociálních věd

Datum zadání diplomové práce:

30. dubna 2012

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2013

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

1 532 10 Pardubice, Studentská 84

Mgr. Zbyněk Andrš, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2012

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice.

V Rychnově nad Kněžnou dne 28. 3. 2013

Bc. Petra Ponocná

Na tomto místě bych chtěla poděkovat všem, kteří mně pomáhali se vznikem této práce.

Předně bych velmi ráda poděkovala vedoucímu práce doc. PhDr. Oldřichu Kašparovi, Csc. za velmi cenné rady, inspiraci a informace týkající se nejen vedení práce, ale i ostatních záležitostí spojených s mým výzkumem.

Můj velký dík patří také rodičům, jejichž psychická a hlavně finanční podpora významně přispěly ke vzniku této práce.

A v neposlední řadě moc děkuji všem, kteří mi během mého výzkumu poskytli obydlí, cenné informace a umožnili mi alespoň z části poznat jejich krásnou zemi. Muchas gracias por todo!

Tuto práci věnuji svým rodičům.

ANOTACE

Tato práce se zabývá popisem a analýzou svátku Día de los Muertos v současné mexické městské společnosti. V práci je svátek uveden do historických souvislostí a je na něj nahlíženo jako na produkt synkretismu mezoamerických náboženství a katolicismu. Día de los Muertos je zde chápán jako vzpomínkový rituál a na základě výpovědí respondentů tato práce zjišťuje jeho význam a vliv městského prostředí na jeho realizování.

KLÍČOVÁ SLOVA

Día de los Muertos, Querétaro, Mexiko, tradice, vzpomínkový rituál, dušičky

TITLE

Día de los Muertos in a contemporary mexican society – Querétaro as a case

ANNOTATION

This thesis deals with the description and analysis of the celebration Día de Muertos in Contemporary Mexican society. In the first part, the celebration is seen in a historical context, as a product of syncretism of Mezoamerican religions and Catholicism. In the second part, which is based on the methods of participant observation, the celebration is understood as an commemorative ritual. In this part I investigate its importance based on respondents and the influence of urban surrounding on its realization.

KEYWORDS

Día de los Muertos, Day of the dead, Querétaro, Mexico, tradition, commemorative ritual

OBSAH

1. ÚVOD	10
2. METODOLOGIE	13
2. 1. Historie výzkumu	13
2. 2. Metody terénního výzkumu.....	14
2. 3. Informátoři.....	16
2. 4. Zhodnocení vlastní pozice v terénu.....	17
2. 5. Jazyk výzkumu	18
3. LITERÁRNÍ REŠERŠE	19
4. VYMEZENÍ MEZOAMERICKÉHO KULTURNÍHO AREÁLU	21
4. 1. Stručný vývoj mezoamerické kultury a náboženství.....	21
4. 2. Mezoamerické pojetí vesmíru	22
4. 3. Základy náboženského myšlení.....	23
4. 4. Posmrtný život.....	25
4. 5. Kalendářní rituály spojené s kultem předků.....	27
5. PŘÍCHOD EVROPANŮ A NÁBOŽENSKÁ CONQUISTA	31
5. 1. Synkretismus a vznik svátku Día de los Muertos.....	32
6. CHARAKTERISTIKA LOKALITY VÝZKUMU	35
6. 1. Etnicko - náboženské hledisko	36
7. DÍA DE LOS MUERTOS	37
7. 1. Rituální aspekt svátku Día de los Muertos	38
7. 2. Kdy se Día de los Muertos koná	41
7. 3. Přípravy na Día de los Muertos.....	43
7. 3. 1. Tržiště – <i>tianguis</i>	44
7. 3. 2. Obchody a nákupní centra	46
7. 3. 3. Oltář – <i>altar</i>	47
7. 3. 4. Položky na oltáři a jejich symbolický význam	48
7. 4. Veřejný a privátní prostor.....	51
7. 5. Průběh Día de los Muertos u hostitelské rodiny.....	54
7. 5. 1. Třicátý první říjen – předvečer svátku Día de los Muertos	54

7. 5. 2. První listopad – první den svátku Día de los Muertos.....	57
7. 5. 3. Druhý listopad.....	58
8. DÍA DE LOS MUERTOS A PŮSOBENÍ MODERNITY.....	62
8. 1. Vliv městského standardu na Día de los muertos.....	62
8. 2. Día de los Muertos jako tradice – zánik nebo proměna?.....	63
8. 3. Día de los Muertos, americká kultura a Halloween	66
8. 4. Význam svátku Día de los Muertos pro respondenty.....	68
8. 5. Día de los Muertos a náboženské vyznání respondentů.....	71
9. ZÁVĚR.....	75
10. SEZNAM LITERATURY	78
10. 1. Monografie	78
10. 2. Akademické práce	80
10. 3. Internetové zdroje.....	80
TEXTOVÁ PŘÍLOHA.....	I-II
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA.....	III-XVII

Možná, že zemřít s někým jiným není smrtí. Možná umíráme pouze proto, že nikdo jiný nechce zemřít s námi, nikdo se nám již nechce dívat do očí.

Octavio Paz

Neboť když uctíváme něčí památku, pak ten, kdo odešel, je přítomnější a mocnější než živý.

Antoine de Saint-Exupéry

1. ÚVOD

Od počátku lidstva upíral člověk svoji pozornost na smrt. Smrt společně s narozením jsou pravděpodobně dvě nejdůležitější události lidského života, což nám dokazují nesčetné oslavy a rituály týkající se těchto událostí, prováděné lidmi celého světa, bez ohledu na kulturu, náboženství či etnickou příslušnost. Příbuzní a přátelé zemřelého reagují na smrt způsoby, které jsou ovlivněny kulturními vzorci dané společnosti a jež jsou výsledkem historických procesů, které danou kulturu vytvářely. Přestože jsou smrt a umírání nevyhnutelné, v současnosti můžeme v některých kulturách, hlavně v západních společnostech, pozorovat tendenci vyhýbat se tématu smrti, pokud je to možné. Podle Philippa Ariése¹ byla ve středověku smrt součástí života a každý s ní byl obeznámen, včetně dětí, neboť ve většině případů nedocházelo k vytlačování smrti a umírání mimo rodiny do nemocnic a domovů pro pendsisty. V mnoha zemích světa v současnosti stalo ze smrti tabu a v některých situacích jsou i samotné symboly smrti, jako například lebka, považovány za něco, co může přivolat neštěstí nebo jsou vnímány jako „*nevhodné, nechutné, strašné*“², vzbuzující strach a odpor. Z vlastní zkušenosti vím, že pro mnoho lidí v mém okolí je problematické mluvit o smrti, zvláště pro lidi staršího věku. Tato skutečnost je pochopitelná, neboť umírání představuje něco neznámého a neznámým věcem člověk buď čelí, anebo, a to ve většině případů, z nich má strach. Podle mého názoru může být tento strach ze smrti eliminován nebo alespoň zmírněn v případě, kdy je dotyčný věřící. Tuto skutečnost navíc dokazují mnohé psychologické studie. Nicméně pokrok a modernitu nezastavíš, jak se říká, a s pokrokem a modernitou jdou mnohdy ruku v ruce touha po

¹ ARIES, Philippe. *Dějiny smrti I.: Doba ležících*. Praha: Argo, 2000

² Výroky, které v této souvislosti občas slyším od svých známých či příbuzných zde v ČR

vědění a dokonalosti, přičemž na duchovní stránku života už leckdy nezbývá tolik času. Já sama nejsem vyznavačem žádného světového náboženství, zároveň se však nepovažuji za ateistu, neboť věřím, že „něco“ – ať už je to bůh či energie - existuje. Když mi minulý rok, krátce po mém prvním výzkumu v Mexiku, zemřela babička, uvědomila jsem si mnoho věcí. Jednou z nich byl i fakt, že i přesto, že už tu s námi již fyzicky není, pořád mám pocit, jakoby tu byla. Moje vzpomínky na ni jsou stále velmi živé a já si najednou uvědomila, že mi nestačí jen vzpomínat, ale že bych jí nějakým způsobem chtěla vyjádřit úctu a dík za to, co mě a jiné naučila. V této souvislosti jsem se nemohla zbavit pocitu, že Mexičané, jak už mi v té době bylo dávno známo, uctívají své zesnulé daleko okázaleji a věnují jim ve svých životech o něco více prostoru, než je tomu například u nás. A také proto vznikla tato práce. Z mého zájmu o to, jak je smrt vnímána v kultuře, jež je v lecčems natolik odlišná od té naší.

Día de los Muertos, mexická oslava mrtvých, se koná ve stejném období, jako u nás dušičky. Tato oslava je výsledným produktem synkretismu mezoamerických náboženství a katolicismu a patří mezi nejdůležitější mexické svátky vůbec. Každým rokem počátkem října se v různých koutech Mexika konají přípravy na tuto fiestu, jež představují výzdobu náměstí a veřejných budov, chystání slavnostních pokrmů a zásobování trhů a obchodů. Vše vrcholí na přelomu října a listopadu, kdy lidé doma zdobí rodinné oltáře a navštěvují hřbitovy, aby uctili památku zesnulých příbuzných. Pár dnů na to už zde není po symbolech smrti ani památky.

Tato práce se zabývá analýzou a popisem svátku Día de los Muertos v současné městské mexické společnosti ve městě Querétaro. Práce je rozdělena na několik částí, přičemž hlavní, praktická část, vychází z dvou a půl měsíčního výzkumu v daném městě. Otázka, proč jsem si pro svůj výzkum vybrala právě městskou společnost, je nasnadě. Mnoho mých respondentů mi říkalo, že by bylo lepší, kdybych provedla výzkum v rurálních oblastech, kde je prý tato tradice udržována více a podle nich lépe, než ve městě. Mě však zajímalo právě městské prostředí a to, jakým způsobem město ovlivňuje tento svátek. Jaký význam má tato oslava zesnulých pro zdejší obyvatele a jakým způsobem ji realizují. Zajímalo mě, co svátek Día de los Muertos a rituály s ním spojené respondentům přináší a z jakého důvodu ho, pokud vůbec, udržují.

Moje diplomová práce je rozdělena na několik částí. Po úvodu následuje kapitola Metodologie, ve které se věnuji výzkumným metodám, jež jsem při svém výzkumu užila, informátorům a také mé pozici v terénu. Následuje kapitola Literární rešerše a dále pak kapitola Vymezení mezoamerického areálu, kde nastiňuji historický vývoj mezoamerických kultur s přihlédnutím k jejich náboženskému systému, dále se věnuji příchodu Španělů do Mexika a synkretismu mezoamerických náboženství a katolicismu, jež dal vzniknout svátku Día de los Muertos. Hlavní část práce je věnována samotnému svátku, jeho popisu, analýze a významu pro respondenty. V závěru pak shrnuji výsledky mého výzkumu.

2. METODOLOGIE

2. 1. Historie výzkumu

Můj nápad psát diplomovou práci na toto téma nevznikl náhodou. Ve skutečnosti jsem se o mexickou kulturu zajímala již předtím, než jsem začala studovat sociální antropologii. Pravdou je, že nejprve šlo o zájem spíše povrchního rázu, přesto však dostačující k tomu, abych si našla pár mexických přátel. Následující nadšení pro vše mexické bylo ještě umocněno přednáškami o Střední a Jižní Americe na naší katedře. Kromě zájmu o Mexiko nemůžu popřít, že mě určitým způsobem přitahují věci spojené se smrtí, ať už se týkají vnímání smrti v rámci různých kultur, tak rituálů spojených s umíráním a vypořádáváním se se ztrátou bližních. Když jsem se později dozvěděla, jak se v Mexiku slaví dušičky a porovnála je s těmi českými, uvědomila jsem si velký rozdíl nejen mezi způsobem oslav tohoto svátku, ale také ve vnímání smrti. Toto téma mě zaujalo natolik, že jsem se rozhodla více se jím zabývat a stalo se tak námětem mé diplomové práce.

Svůj výzkum jsem pro větší přehled rozdělila do několika po sobě následujících etap, kterým předchází přípravná fáze na výzkum, kterou bych datovala na počátek ledna 2012, kdy jsem nejprve zjišťovala, jak toto téma uchopit a zpracovat. Po konzultacích s vedoucím práce jsem se zaměřila na vyhledávání dostupné literatury, což mě mimo jiné zavedlo na mexickou ambasádu v Praze, kde jsem sice vhodnou literaturu nesehnala, zato jsem však získala některé praktické informace týkající se mé plánované cesty do Mexika. V únoru 2012 jsem v rámci počáteční fáze výzkumu navštívila výstavu Veselí kostlivci, pořádanou za podpory mexického velvyslanectví Náprstkovým muzeem v Praze, která se týkala mexických lidových obřadů a slavností a hlavně, jak už sám název napovídá, mexických dušiček. Zde jsem se poprvé setkala s hmotnými artefakty, které se k tomuto svátku váží. V následujících měsících, které stále spadají do přípravné fáze, jsem kontaktovala některé z mých přátel – respondentů, od nichž jsem získala potřebné informace týkající se nejen samotného výzkumu, ale také mé cesty do Mexika a zdejšího pobytu.

První část terénního výzkumu byla provedena koncem června a v červenci 2012. Během těchto dvou měsíců jsem navštívila některé knihovny v Ciudad de México, hlavním městě Mexika, a v lokalitě výzkumu, ve městě Querétaro, za účelem vyhledání literatury týkající se tématu diplomové práce. V této době jsem týden pobývala v Ciudad de México a zbylé čtyři týdny v Querétaru, kde jsem provedla rozhovory s některými respondenty a seznámila se s lokalitou výzkumu.

Druhá část výzkumu proběhla v říjnu a v listopadu 2012, v době konání příprav a samotných oslav svátku Día de los Muertos. Pro moji práci byla tato část výzkumu nejzásadnější, protože jsem se, mimo jiné, také přímo účastnila událostí s tímto svátkem spojených. Výsledkem tohoto pobytu jsou jak informace získané z rozhovorů s respondenty, tak i mnoho užitečných informací, jež jsem vytěžila ze zúčastněného i nezúčastněného pozorování.

2. 2. Metody terénního výzkumu

„Díváme-li se na toho druhého a snažíme-li se ho pochopit, děláme to jako v zrcadle, přičemž naše vlastní zájmy a předpoklady se odrážejí v otázkách, jež klademe a v odpovědích, které dostáváme.“³

Úkolem této podkapitoly je nastínění metod, které jsem během svých výzkumů použila. Jednalo se převážně o *metody kvalitativní*, z nichž bych jako hlavní a nejprínosnější označila metodu zúčastněného pozorování. Zúčastněné pozorování je považováno za stěžejní metodu sociální antropologie a v praxi v podstatě znamená to, že badatel participuje na každodenním životě či aktivitách skupiny, kterou zkoumá. Tuto metodu jsem nejvíce využila v rodině, ve které jsem v době výzkumu pobývala. Z hlediska odborné terminologie jsem byla *participant jako pozorovatel*, což znamená, že jsem účastnila každodenního života určité skupiny lidí, které jsem studovala, ale zároveň jsem nezatajovala, že dělám výzkum. Podle Bernarda⁴ by se měla zkoumaná skupina cítit v přítomnosti výzkumníka dostatečně pohodlně na to, aby se chovala víceméně přirozeně a

---

³ BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008., str. 14

⁴ BERNARD, H. Russell. *Research methods in anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. Oxford: Altamira Press, 1995, str. 138

tím pádem umožnila výzkumníkovi zaznamenat co nejpřesněji informace týkající se zkoumaného problému. Troufám si tvrdit, že se mi tohoto podařilo z velké části dosáhnout, i když musím přiznat, že s určitým rizikem tzv. „go native“, kterému se věnuji v podkapitole Zhodnocení vlastní pozice v terénu.

V rámci technik zúčastněného pozorování jsem využila nestrukturované a polo - strukturované rozhovory. K mému překvapení mi byly nejvíce přínosem, ve smyslu získání kvalitních informací, rozhovory nestrukturované. Nestrukturovaný rozhovor nezahrnuje výčet otázek ani jejich znění, takže interakce mezi badatelem a respondentem se vyvíjí víceméně přirozeně. Užití nestrukturovaných rozhovorů nejvíce vyhovovalo nejen mě, ale i respondentům, což je podle mého názoru dáno otevřenou a vstřícnou povahou Mexičanů – většinou nedělalo problém mluvit o daném tématu.

Dále jsem použila metodu polo-strukturovaných rozhovorů, kdy jsem si vytvořila určité styčné otázky, ke kterým jsem během rozhovorů směřovala téma v případě, kdy respondent nebyl příliš sdílný nebo jsem potřebovala získat určitou a pro mě důležitou informaci, ale rozhovor k ní nesměřoval. Rozhovory jsem si zaznamenávala do terénního deníku, neboť jsem neměla k dispozici potřebnou techniku.

Na veřejnosti, během různých společenských příležitostí a rituálů, týkajících se Día de los muertos, jako jsou například návštěvy hřbitovů, konání trhů a přípravy oltářů, jsem použila metodu nezúčastněného pozorování, což znamená, že jsem pozorovala daný subjekt či skupinu lidí, aniž bych se zapojila do prováděných aktivit. Původně jsem měla v plánu provést polo – strukturované rozhovory také na hřbitově v průběhu mexických Dušiček, kde lidé trávili čas se svými mrtvými příbuznými, vzhledem k pietním okolnostem jsem to však nepovažovala za vhodné.

Další součástí užitých metod výzkumu bylo čerpání informací z místního tisku, televize a v neposlední řadě odborné literatury, o které se zmiňuji v kapitole Literární rešerše.

2. 3. Informátoři

Vzhledem k tomu, že cílem mého výzkumu je popis a analýza svátku v městském prostředí, moji cílovou skupinou informátorů byli lidé, kteří žijí většinu svého života ve městě Querétaro. Většinou života mám na mysli alespoň polovinu let dosavadního věku informátora. Považovala jsem za nutné si výzkumný vzorek takto vymezit, neboť v Querétaru žije také mnoho lidí, kteří se sem přestěhovali před pár lety, a kteří pocházejí z kulturně odlišných oblastí Mexika, někdy i z vesnic, přičemž tato skutečnost může mít vliv na průběh oslav Día de los Muertos.

Původně jsem měla v plánu získat informátory náhodným způsobem – oslovením na ulici, ve městě při různých akcích souvisejících se svátkem Día de los Muertos atp. Tento nápad se však brzy ukázal jako nevhodný a skýtal řadu komplikací. Ne každý, kdo se pohyboval ve městě, byl obyvatel Querétara, jak se později ukázalo. V mnoha případech navíc nebylo vhodné lidi oslovovat, zvláště když se věnovali vzpomínkovým rituálům nebo byli zabráněni do nějaké činnosti.

Nakonec se mi, co se tedy výběru informátorů týče, velmi osvědčila metoda sněhové koule (snowball technique). Od počátku výzkumu jsem byla v kontaktu s klíčovým informátorem a jeho známým, kteří mi doporučili další informátory. Výzkumný vzorek se mi tak rozrůstal o nové informátory, nejprve hlavně o příbuzné mého klíčového informátora, kteří mi doporučili další respondenty atd.

Výzkumný vzorek jsem si vymezila věkovou hranicí a žádný z mých informátorů nebyl mladší 18 let, neboť se domnívám, že lidé mladší 18 let nemusí mít pokaždé vytříbené názory na danou problematiku. Mým cílem bylo získat informace od respondentů, kteří by zastupovali různé osobní charakteristiky, kterými mám na mysli jak muže nebo ženy, ale také ateisty, věřící a osoby spadající do různých věkových skupin. Do určité míry se mi to podařilo, ačkoliv v konečném výsledku jsem získala daleko více informací od osob středního a mladšího věku. Svým způsobem je to škoda, neboť si myslím, že více informací od osob ve věku 60 a více let by tomuto výzkumu mohlo prospět, neboť tato věková skupina má již řadu zkušeností. Avšak některé informátory spadající do této věkové skupiny, kteří mi byli doporučeni, bylo problematické zastihnout.

Proto jsem se rozhodla použít metodu dotazníkového šetření, ta se ovšem, až na jednu výjimku, nesetkala s odezvou.

2. 4. Zhodnocení vlastní pozice v terénu

Za velmi důležitou část výzkumu považuji reflexi vlastní pozice v terénu. Zde bych ráda uvedla moje zpětné uvědomění si vlastní pozice v terénu a její znázornění. Po celou dobu výzkumu jsem pobývala v rodině mého dlouholetého známého, kam jsem byla už delší dobu pozvána. Před výzkumem jsem také zvažovala pobyt mimo obydlí mých známých, avšak moje finanční možnosti mi to nedovolily. Posléze jsem si uvědomila, že se mi pobytem v rodině naskytuje dobrá příležitost účastnit se každodenního života jedné ze zkoumaných skupin a být tak „v centru dění“.

Při mém prvním pobytu v Mexiku v létě 2012 jsem si v rodině známých připadala zpočátku spíše jako host, avšak díky jejich přátelskému a otevřenému přístupu jsem se začala cítit skoro „jako doma“, a také jsem zaznamenala, že oni na mě nepohlížejí jako na hosta, ale jako na dobrého kamaráda či přítele. Do určité míry zde pro mě vyvstávalo riziko „go native“, neboli „státí se domorodcem“, jak antropologové nazývají situaci, kdy výzkumník ztratí nezbytný odstup objektivního vědeckého pozorovatele.⁵ Uvědomuji si, že k tomu mimo jiné přispělo moje dlouholeté přátelství se členem této rodiny. Díky této skutečnosti se prolomily komunikační bariéry a v některých situacích jsem se dokonce cítila skoro jako člen rodiny, přesto všechno jsem si neustále připomínala moji výzkumnou pozici a snažila se o objektivní náhled a analýzu situace. Na druhou stranu jsem si uvědomovala, a to hlavně ve druhé fázi výzkumu, tzn. při mém druhém pobytu zde, že členové rodiny se chovají víceméně přirozeně a že zapomínají na to, že je v jejich přítomnosti někdo, kdo je zkoumá. „*Poté, co výzkumník získal přístup k těm, které zkoumá, mají lidé tendenci zapomínat, že tam je a přestávají se kontrolovat, avšak on ne. Jakkoliv se může zdát, že se stal součástí, on je zde opravdu pouze proto, aby pozoroval a sledoval, co se stane, když se ti, které zkoumá, přestávají kontrolovat.*“⁶

---

⁵ DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2002, str. 306

⁶ BERNARD, H. Russell. *Research methods in anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. Oxford: Altamira Press, 1995. str. 136

Můj pocit, že jsem součástí cizího prostředí a ve výjimečných případech i balancování na hraně „go native“ však úplně vymizelo vždy, když jsem byla konfrontována s veřejností nebo přišla do interakce s cizími lidmi. Už kvůli mému vzhledu jsem byla podle mého názoru pojmána ostatními respondenty (tím mám na mysli respondenty mimo rodinu, ve které jsem pobývala a jejich příbuzné) jako turistka. Zde bych se ráda zmínila o tom, jakou roli hrála moje národnost a fyzický vzhled v mém výzkumu.

Jednou z charakteristik Mexičanů je to, že velká většina z nich nemá příliš v oblibě Američany, které slangově nazývají *gringos*.⁷ Jedním z hlavních znaků, kterým *gringa* na první pohled identifikují, je fyzický vzhled, což znamená světlá pleť, oči, popřípadě vlasy. Ve většině případů je tedy každý, kdo svým fyzickým vzhledem více či méně připomíná *gringa*, zařazen do škatulky „Američan“. Na tuto skutečnost jsem byla upozorněna jak vedoucím mé práce, tak i mými mexickými známými. Sama jsem se pak několikrát v terénu setkala s tím, že jsem byla nejprve považována za Američanku, což leckdy vyvolalo poněkud odtažitější chování k mé osobě, avšak po tom, kdy jsem uvedla, že jsem s České republiky, respondenti viditelně ožili a stali se daleko přátelštější. Na vlastní kůži jsem si vyzkoušela něco, co jsem do té doby nezažila a co je také jedním z předmětů zkoumání sociální antropologie – jak se člověk cítí, když jsou mu určité vlastnosti přisuzovány pouze na základně fyzických rysů.

2. 5. Jazyk výzkumu

Hlavně na počátku výzkumu jsem měla nesnáze s porozuměním ve španělštině, přestože jsem bez problému absolvovala dva roky španělštiny na univerzitě v Pardubicích. Za touto skutečností podle mého stojí fakt, že mexická španělština se od té kastilské, kterou jsem se učila, liší například ve výslovnosti, intonaci a také v některých pojmech. Naštěstí mi byl vždy nápomocný rodilý mluvčí (člen rodiny, ve které jsem pobývala), který je profesí překladatel a velmi dobře ovládá anglický jazyk. Pokaždé, když jsem něčemu nerozuměla nebo si nebyla jistá porozuměním, mi věc vysvětlil. S ním a s některými dalšími respondenty jsem komunikovala převážně v angličtině, s dalšími respondenty,

---

⁷ V Jižní Americe jsou slovem *gringos* označováni všichni cizinci bílé pleti, avšak v Mexiku pouze Američani, tedy osoby světlé pleti pocházející z USA.

hlavně lidmi středního a vyššího věku, jsem se snažila komunikovat ve španělštině za pomoci překladatele.

3. LITERÁRNÍ REŠERŠE

Velká část literatury, týkající se tématu *Día de los Muertos*, pochází od mexických nebo amerických autorů. Jedná se jak o publikace populárně naučného charakteru, tak i práce vědecké. Co se antropologicky zaměřených prací týče, většina z nich se soustřeďuje na oslavy tohoto svátku v rurálních oblastech či u původních obyvatel. Nepodařilo se mi najít žádnou publikaci, která by se týkala tohoto tématu a vycházela z antropologického výzkumu provedeného v městském prostředí, natož přímo ve městě Santiago de Querétaro, přičemž ale netvrdím, že žádná taková neexistuje.

Při psaní mé diplomové práce jsem vycházela z několika publikací, které bych rozdělila do několika tematických skupin. První skupinu představují práce, které se týkají mezoamerických náboženství, mytologií a dějinám mezoamerických kultur vůbec. Z české psané literatury, kterou bych zahrнула do této první skupiny, jsem vycházela hlavně z publikace *Náboženství Mezoameriky: Kosmovize a obřadní centra* (1999) od Davída Carrasca. Autor se zde zabývá vznikem a vývojem náboženských soustav a mytologickými projevy v Mezoamerice a zasazuje je do společenských a ekologických souvislostí.

Dále to byla kniha od Mircea Eliade *Dějiny náboženského myšlení IV* (2007). V této knize jsem čerpala pouze z první kapitoly, která se jako jediná věnuje mezoamerickým náboženstvím.

Poměrně útlá knížka s názvem *Encyklopedie bohů a mýtů předkolumbovské Ameriky* (2001) od Kateřiny Klápšťové a Čestmíra J. Krátkého, je stručným přehledem abecedně řazených pojmů týkajících se mezoamerických mytologií a náboženství, které jsou poměrně podrobně vysvětleny. Mimo to je kniha doplněna krásnými ilustracemi.

Publikace *Mayové* (1977), kterou napsal Sylvanus G. Morley a která je považována za klasické dílo pojednávající o této civilizaci, mi posloužila k doplnění některých informací, nejen těch, které se týkají mayské kosmovize, ale hlavně mayského kalendáře.

Z knihy *Historia de México narrada en Nahuatl y español de acuerdo al calendario azteca* (1995) od Enrique García Escamilly jsem čerpala nejvíce informací o aztéckém kalendáři a ověřovala jsem si v ní některé názvy v jazyce *nahuatl*.

Informace týkající se dějin Mexika a conquisty jsem čerpala převážně z publikace *Dějiny Mexika* (2009) od Oldřicha Kašpara a Evy Mánkové.

Druhou skupinu představují práce, které vycházejí z terénních výzkumů realizovaných v období svátku Día de los Muertos v rurálních oblastech Mexika. Tyto práce mi posloužily ke komparaci a postižení zásadních rozdílů mezi oslavami tohoto svátku u původních obyvatel a v městském prostředí Querétara. Patří mezi ně kniha *Xantolo: El retorno de los muertos* (2001) od Maríi Jurado Barranco, jež byla napsána na základě několikaletého výzkumu ve státě Hidalgo v regionu Huasteca. Publikace *The days of the dead: A mexican tradition* od Efraína Cortése Ruize vychází z několika terénních výzkumů realizovaných v různých částech Mexika.

K teoretickému uchopení problematiky rituálu jsem čerpala z dnes již klasického díla od Victora Turnera *Průběh rituálu* (2004). Autor zde vychází z vlastních terénních výzkumů u kmene Ndembů v dnešní Zambii a analyzuje rituální chování a symboly. Publikace *Antropologie náboženství* (2008) od Fiony Bowie se zabývá teoretickými přístupy ke studiu náboženství. Autorka se zde věnuje zajímavým tématům jako je symbolika těla, čarodějnictví či poutě, avšak pro moji práci byly stěžejní kapitoly týkající se analýzy rituálu. Dále také vycházím z díla *Ritual, Perspectives and Dimensions* (1997) od Catherine Bell. Tato kniha se zabývá studií rituálu a nejvlivnějšími teoriemi o náboženství.

Dále jsem čerpala z knih *Nedomyšlená společnost* (1998) od Jana Kellera, a z Eriksenovy *Sociální a kulturní antropologie* (2008). Historii, význam a budoucnost tradice jako celku analyzuje Edward Shils ve svém díle *Tradition* (1981), které mi posloužilo k teoretickému uchopení tohoto pojmu. Teoretická východiska mi také poskytla kniha *Unikající svět* (2000) od Anthonyho Giddense, která vznikla ze sérií autorových přednášek. Giddens se v jednotlivých kapitolách věnuje globálním změnám a jejich vlivu na rodinu, náboženství, tradici a demokracii. Kniha *Náboženství a moderní společnost* (1999) mi poskytla nahlédnutí do sociologických teorií modernizace a sekularizace, jež mi

posloužily jako jedny z teoretických východisek k náboženské reflexivitě v *Día de los Muertos*.

4. VYMEZENÍ MEZOAMERICKÉHO KULTURNÍHO AREÁLU

V následujících podkapitolách bych ráda přiblížila nábožensko – historické souvislosti a procesy, které daly vzniknout dnešnímu svátku *Día de los Muertos*. Současný průběh a podobu tohoto svátku lze jen stěží pochopit bez alespoň základních znalostí mezoamerických náboženství a kosmovizí, jež tvoří jeho kořeny.

Mezoamerika⁸ je termín používaný pro vymezení geografické a kulturní oblasti, kterou představuje jižní, střední a jihovýchodní část Mexika, Guatemala, Belize, Salvador a části Hondurasu, Nikaraguy a Kostariky. Toto území bylo osídleno asi 12 000 let př. n. l. Zdejší klimatické podmínky umožnily rozvoj vyspělým kulturám, které měly mnoho společných rysů – obživu založenou na zemědělství, stavbu pyramid, husté zalidnění, komplexní kalendářní systém a povýšení války na rituál spojený s pořádáním lidských obětí. Mezoamerické říše byly také založeny na teokratickém systému a významnou úlohu zde hrála početná vrstva kněží.

4. 1. Stručný vývoj mezoamerické kultury a náboženství

Intenzivní zemědělství bylo jedním z hlavních impulzů ke vzniku mezoamerických městských civilizací a obřadních center. V období zdomácnění zemědělství a rozvoji zemědělské produkce, které probíhalo mezi lety 6500 př. n. l. až 2000 př. n. l.⁹ domorodé obyvatelstvo věřilo, že rostliny jsou prostoupeny posvátnými silami a tato víra později vedla k uctívání kukuřice, která je dodnes hlavní plodinou Mexika. V tomto časovém rozmezí se pěstovaly a šlechtily plodiny jako fazole, kukuřice, tykev, bavlna a chili, a od 2300 př. n. l. byli lidé rituálně pohřbíváni¹⁰.

---

⁸ Tento pojem zavedl roku 1943 německý etnolog Paul Kirchhoff

⁹ CARRASCO, David. *Náboženství Mezoameriky: Kosmovize a obřadní centra*. Praha: Prostor, 1999

¹⁰ ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení IV: Od epochy objevů po současnost*. Praha: Oikoymenh, 2007.

Následující období rozděluje Mircea Eliade ve své práci *Dějiny náboženského myšlení* na tři fáze vývoje mezoamerické kultury a náboženství.¹¹ Do první fáze se datuje počátek uctívání smrti a vznik rituální vazby na lidské tělo, jež souvisela s oběťmi pro zemřelé a šamanismem a která se později stala základem většiny náboženství Mezoameriky. V této fázi docházelo k vývoji Olmécké kultury, jež měla značný dosah na umění a myšlenky každé následující kultury.

Druhá fáze se vyznačovala nejvýznamnějším intelektuálním a uměleckým rozvojem v mezoamerických dějinách. Architektura, společnost, nebeská tělesa a rituály byly chápány jako jeden souvislý celek¹². Došlo k rozšíření rituálního a slunečního kalendáře a v různých státech vznikala hlavní města. Do tohoto období spadá rozkvět klasické mayské kultury a mayských městských států¹³.

A konečně ve třetí fázi došlo k intenzifikaci regionálních a nadregionálních válečných konfliktů a k rozkvětu kultury Mixtéků, Toltéků a Aztéků.

4. 2. Mezoamerické pojetí vesmíru

Mezoamerické civilizace vytvořily velké množství obřadních center. Každé obřadní centrum sloužilo k vykonávání rituálů, jež měly zajistit vytváření a obnovu světa. Obřadní centrum představovalo vesmír jako celek a člověk, jehož tělo bylo užíváno k rituální oběti, představoval pojítko mezi vesmírem a lidským světem. Právě lidské oběti měli zajistit rovnováhu a správný chod vesmíru. Tento komplexní celek rituálů, jež se konaly většinou každý měsíc v roce, byl podřízen složitému kalendářnímu systému.

Představy obyvatel Mezoameriky o uspořádání kosmu se lišily v závislosti na místě a čase, avšak shodovaly se v představě vesmíru strukturovaného do tří obecných rovin.

První rovinu představoval horní svět neboli nebeský prostor, přičemž této rovině nebyla přisuzována vyloženě pozitivní hodnota oproti podsvětí, jak je tomu například v křesťanské dichotomii nebe – peklo¹⁴. Druhou rovinou byl střední svět – země, tedy

---

¹¹ Více viz ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení IV: Od epochy objevů po současnost*. Praha: Oikoymenh, 2007, str. 18-20

¹² Kosmomagický paralelismus

¹³ KAŠPAR, Oldřich a Eva MÁNKOVÁ. *Dějiny Mexika*. Praha: Lidové noviny, 2009, str. 319

¹⁴ KLÁPŠŤOVÁ, Kateřina a Čestmír J. KRÁTKÝ. *Encyklopedie bohů a mýtů předkolumbovské Ameriky: Mexiko a Střední Amerika*. Praha: Libri, 2001, str. 102

místo, kde žijí lidé a třetí rovinou bylo podsvětí, v *nahuatlu* nazývané *Mictlán*, v mayštině *Mitnal*. Podle Mayů podpíral oblohu posvátný strom *ceiba*, skrze nějž proudily nebeské a podzemní síly a který představoval vesmírnou osu, po níž se pohybovaly duše zesnulých¹⁵. Mayové i Aztékové věřili v existenci třinácti nebi, uspořádaných nad sebou a devět vrstev podsvětí. Pyramidy a chrámy, díky nimž jsou civilizace Střední Ameriky dnes tak známé, sloužily při obřadech k propojení země se sluncem, hvězdami a vesmírnými jevy a byly také považovány za brány do podsvětí¹⁶.

4. 3. Základy náboženského myšlení

Filozofie náboženského myšlení kultur Mezoameriky byla založena na duální opozici. Struktura celého vesmíru byla podle těchto civilizací harmonickou souhrou protipólů – jednota mohla být vytvořena pouze dvěma navzájem se doplňujícími protiklady. Život a smrt, den a noc, nebe a země, voda a oheň či muž a žena, jsou příklady těchto základních principů, které jsou v protikladu a zároveň se doplňují, jeden bez druhého nemohly být. Podle tohoto pojetí byl tedy základním principem světa stálý zápas sil dobra a zla, avšak tyto dvě síly neexistovaly odděleně od sebe a nebyly ztělesněny „dobrým“ Bohem a „zlým“ ďáblem, jak tomu bylo a je v představách katolické církve, ale naopak byly společně vtěleny do každého mezoamerického boha. Božské síly tedy nebyly chápány jednostranně jako ničivé či životodárné, ale spíše jako vyvážené chápání dobrého a zlého. Božstva nevykazovala pouze jeden atribut, ale zahrnovala v sobě dualitu. Jen tak pro zajímavost, toto pojetí můžeme zaznamenat i u současných Mexičanů: „*Pro Mexičana neexistuje rozpor mezi dobrým a špatným. Tyto dvě věci mohou existovat bez problému na jednom místě.*“¹⁷

Jako příklad božstva, které v sobě spojuje dva protikladné atributy, bych uvedla Quetzalcóatla. V aztéckých mýtech sestupoval bůh Quetzalcóatl do podsvětí (Mictlán), kde vyzvedával kosti předků, aby z nich vytvořil nový život. Podle *Kodexu Borgia*¹⁸ byl tento

---

¹⁵ Tamtéž, str. 39

¹⁶ CARRASCO, David. *Náboženství Mezoameriky: Kosmovize a obřadní centra*. Praha: Prostor, 1999.

¹⁷ ÁLVAREZ RUIZ, Rosanela. *La muerte en el espejo de la ciencia: Tercer festival estudiantil de Día de Muertos*. México D.F.: Universum, 2000

¹⁸ Mezoamerický rituální a náboženský rukopis, který byl napsán patrně krátce před dobytím Mexika Španěly, pravděpodobně v místech dnešní Puebly (hlavní město stejnojmenného vnitrozemského státu nacházejícího se v centrálně-východní části Mexika).

bůh považován za „Pána života a Pána smrti“. Opeřený had, jak se také Quetzalcóatlovi přezdívalo, v sobě spojoval dva protiklady: ničivou sílu země (had) s hnojením, klíčivostí a silou nebes (pták).¹⁹

Stejně tak mayské náboženství mělo silně dualistickou tendenci. Zápas sil dobra a zla je vyobrazen v kodexech; *Chac*, božstvo deště, pečuje o mladý strom, kdežto *Ah Puch*, božstvo smrti, láme strom na dvě poloviny.²⁰

Následující schéma znázorňuje dualitu obsaženou v jednotě a souvislost mezi stávajícími koncepty, které odpovídají organizaci mezoamerického vesmíru, jež úzce souvisí se svátečním cyklem, jak uvedu později.

DEN	NEBE	NAHOŘE	ŽIVOT
↕	↕	↕	↕
NOC	ZEMĚ	DOLE	SMRT

(Zdroj: *Xantolo: El retorno de los muertos. str.71*)

Výše uvedené schéma neboli systém založený na konceptu cyklické jednoty plodnosti, země, smrti a života, dobře vystihuje jedno z centrálních božstev Aztéků, *Coatlicue*²¹, což v *nahuatlu* znamená „Hadí sukně“. *Coatlicue* byla vyobrazována se sukní tvořenou ze svíjejících se hadů a s ochablými ňadry od těhotenství. Náhrdelník, který zdobil její krk, byl vytvořen z lidských rukou a lebek. Symbolizovala znovuzrození i smrt, představovala matku stvořitelku a zároveň netvora, který vše pohltí; stejně tak jako země, která poskytuje lidem plody k přežití a současně je jejich hrobem.

Také zemědělský cyklus kukuřice hrál v konceptu duálního pojetí kosmu velmi důležitou roli, a jak uvádím v kapitole Kult předků, pěstování kukuřice a zajištění její úrody úzce souvisely se složitými časovými cykly, které byly znázorněny v kalendáři a jež také souvisely s uctíváním mrtvých. Tato plodina má v Mexiku dodnes prvořadý význam. V

¹⁹ JURADO BARRANCO, María Eugenia. *Xantolo: El retorno de los muertos*. México: CONACULTA/FONCA, 2001, str. 68

²⁰ MORLEY, Sylvanus G. *Mayové*. Praha: Orbis, 1977.

²¹ Viz Obrazová příloha, obrázek č. 3

předkolumbovských dobách však kukuřice představovala mnohem více, než jen pokrm - byla těžištěm kultu.

Podle Mayů i Aztéků byl člověk stvořen z kukuřičného těsta. V toltécko-aztécké tradici daroval lidem kukuřici bůh *Quetzalcóatl*²² a na základě aztéckých mýtů předpovídal ženský člen stvořitelského páru pomocí zrněk kukuřice budoucnost. V mýtu o aztéckém ženském božstvu úrody, hojnosti a veselí *Chicomcoatl* se dozvídáme, že musela zemřít, aby mohla člověku poskytnout nezbytnou potravu – kukuřičné klasy²³. Vegetační cyklus kukuřice a vývoj klasu byl ekvivalentem životního cyklu člověka. Ve všech mezoamerických kulturách byla rozšířená myšlenka, že život přináší smrt a smrt přináší život. Stejně tak, jak po sklizni listy a stonky kukuřice uhynou a semena zůstanou, tak člověk jednoho dne zemře, ale jeho rodokmen pokračuje dál.²⁴

Pro lepší představu uvádím úryvek mexické epické básně, ve které je vyjádřeno smíření se smrtí a lidský život přirovnáván ke kukuřici:

*Zahynu, odejdu:
až budu spát na rohožce ze žlutých per,
mé matky zapláčí a jejich slzy budou jako déšť:
stejně jako kukuřice odhazuje svá zrna
a ta opouští holý klas,
tak i já se změním v hromádku kvetoucích kostí
na břehu Žlutého Orla.²⁵*

4. 4. Posmrtný život

Jak už jsem uvedla výše, v představách mezoamerických kultur tvořila smrt spolu s životem jediný celek a existovala s ním v dynamické a komplementární opozici. Víra v posmrtný život byla velmi rozšířená, stejně tak jako vize o existenci onoho světa.

Místo, kam se duše po smrti odebere, nebylo podle náboženských představ civilizací Mezoameriky určeno tím, jak se člověk během života choval, ale tím, jakým

²² KAŠPAR, Oldřich a Eva MÁNKOVÁ. *Dějiny Mexika*. Praha: Lidové noviny, 2009., str. 18

²³ JURADO BARRANCO, María Eugenia. *Xantolo: El retorno de los muertos*. México: CONACULTA/FONCA, 2001

²⁴ Tento cyklus je dobře znázorněn na obrázku č. I v Obrazové příloze

²⁵ KAŠPAR, Oldřich. *Pád zlatých řiší*. Praha: Kora, 2004., str. 67

způsobem dotčený zemřel. V následujícím textu vycházím z aztéckého pojetí a představ týkajících se posmrtného života, jež bylo společné pro většinu etnik obývajících centrální část Mexika.

Posmrtným útočištěm těch, kteří nezahynuli hrdinskou smrtí nebo jiným čestným způsobem a těch, kteří zemřeli přirozenou smrtí, bylo místo, které Aztékové nazývali *Mictlan*²⁶. Toto území, situované na severu, bylo pojímáno jako velmi nehostinné, kde panuje velká bída a sucho, země je pokryta pískem a rostou zde jen trnité rostliny, kaktusy, divoké agáve a vše je sužováno velkým mrazem. *Mictlan* byl rozdělen na devět úrovní, kterými musel mrtvý projít, aby mohl dosáhnout místa posledního odpočinku. Tato cesta²⁷ trvala čtyři roky a tradovalo se, že byla velmi náročná. Zemřelý se během ní setkával s různými překážkami, procházel sopečnými územími a vysokohorskými pláněmi, kde mu do tváří řezal studený vítr. Cestou se postupně zbavoval své zemské podstaty, jak fyzické, kterou představovaly kosti, krev a srdce; tak všech vášní, včetně touhy po životě, aby nakonec sestoupil do deváté úrovně podsvětí, na okraj široké a hluboké řeky *Chiconauumictlán*, kde na něj čekal pes se zářivě rudou srstí a přenesl ho přes vodu na svých zádech.

Ti, kteří zemřeli utonutím nebo na následky choroby spojené s vodou, například na revmatismus nebo dnu, anebo jim smrt způsobilo zasažení bleskem, odešli do ráje boha deště *Tlaloca*, zvaného *Tlalocan*, místa považovaného za místo nadbytku, situovaného na jihu, kde existovalo pouze teplé období dešťů.²⁸

Děti, které zemřely v kojeneckém věku, byly považovány za klenoty a po smrti odešly do údolí *Tonacatecuhtliho*, známého také jako „strom naší obživy“. Název je odvozen od mateřských prsou, která visela pod větvemi stromu a produkovala mléko, jež sloužilo dětem jako výživa, zatímco čekaly na pozdější znovuzrození v lůně svých budoucích matek, ke kterému mělo dojít po čtyřech letech. Toto byla jediná možnost reinkarnace, kterou nabízela mytologie Aztéků.

---

²⁶ Podle Mayů *Mitlan*. *Mictlan* i *Mitlan* znamená v češtině podsvětí. Španělští mniši interpretovali *Mictlan* jako peklo, např. Batrolomé de Las Casas.

²⁷ V nahuatl *mictlannetoliniztli* (KLÁPŠŤOVÁ, Kateřina a Čestmír J. KRÁTKÝ. *Encyklopedie bohů a mýtů předkolumbovské Ameriky: Mexiko a Střední Amerika*. Praha: Libri, 2001)

²⁸ *Tlalocan* byl přesným opakem *Mictlanu*, viz také schéma v kapitole Základy náboženského myšlení

Lidé, kteří zahynuli hrdinskou smrtí v boji nebo byli obětováni, odešli po smrti na místo, které bychom mohli přirovnat k nebi, „*tam, kde je Slunce*“.²⁹ To samé platilo pro ženy, které zemřely při porodu. Aztékové těmto mrtvým pokládali na hroby dary, které jim měli pomoci při cestě přes podsvětí. Věřili totiž, že jejich duše se po čtyřech letech vrátí na zem vtělené do kolibříků.

4. 5. Kalendářní rituály spojené s kultem předků

Příslušníci mezoamerických kultur udržovali pomocí rituálů spojení mezi světem živých a zemřelých, neboť věřili, že zemřelí příbuzní mají nadpřirozenou moc nad dosud žijícími členy svého rodu. Kromě toho na zemřelé pohlíželi jako na prostředníky mezi lidmi a bohy a přisuzovali jim zásadní vliv na zemědělství a obnovu času. Například podle indiánů *Otomí* smrt odstartovala proces očištění, během kterého se duše připravovala na další zrození. A protože se domnívali, že život nemůže vzniknout jen tak, z ničeho, předci podle nich zasahovali do biologického procesu – jejich kosti byly podle nich zdrojem nových generací a dávaly zemi plodnost, proto bylo třeba zemi uctívat, stejně jako mrtvé.

Kvůli snaze co nejlépe poznat a ovládnout vegetační cykly a předvídat období sucha a monzunových dešťů vytvořili mezoamerické civilizace kalendář. Ten však nesloužil pouze k evidenci času, ale splýval s náboženským systémem a tvořil jeden z hlavních rituálních prvků. Kalendář dokládá dva ústřední pojmy, které charakterizovaly pohled na svět: strukturu a neustálou obnovu času a života, a jež je sjednocoval a vyjadřoval matematicky³⁰. Každá hodina, den, měsíc, rok a roční cyklus měly své božské patrony a jejich vlivy se navzájem protínaly.

Již pozůstatky předklasické olmécké kultury dokazují existenci poměrně komplikovaného kalendáře. A přestože nejvíce „proslavila“ kalendář kultura mayská, ostatní mezoamerická etnika také používaly níže uvedený kalendářní model. Základní kalendářní jednotkou byl tedy tzv. „posvátný rok“³¹. Jednalo se o sled 260 dnů organizovaných ve 13 periodách po 20 dnech pojmenovaných po květinách nebo

---

²⁹ JURADO BARRANCO, María Eugenia. *Xantolo: El retorno de los muertos. México: CONACULTA/FONCA, 2001*

³⁰ CARRASCO, David. *Náboženství Mezoameriky: Kosmovize a obřadní centra. Praha: Prostor, 1999.*

³¹ V mayštině *tzolk'in*, v nahuatlu *tonalpohualli*

zvířatech³² a byl koncipován jako rituální či věštecký kalendář. Paralelně s tímto kalendářem používala mezoamerická etnika druhý roční cyklus³³ o 365 dnech, který byl rozdělen na 18 měsíců po 20 dnech, a zbývajících pět dnů bylo považováno za nešťastné. Oba roky se sešly po 52 letech, které se slavily jako počátek nové éry.³⁴

V průběhu ročního cyklu se pořádalo několik náboženských ceremonií spojených s kultem mrtvých, pro které byly vyhrazeny určité dny nebo měsíce v roce. Hlavní cyklus oslav týkajících se smrti začínal začátkem května a kulminoval v listopadu. Pro načasování těchto slavností se používal kalendář o 365 dnech, který souvisel se zemědělským rokem. Podle Pedra Carasca³⁵ se během každého slunovratu a rovnodennosti konaly oslavy vztahující se k bohům podsvětí a mrtvým. Tyto slavnosti převažovaly v období zimního slunovratu, což bylo logické, neboť zimu si staří Mexičané spojovali s nocí, zemí a smrtí.

V následujícím textu uvádím výběr a stručnou charakteristiku svátků týkajících se smrti, zesnulých a božstev spojených s podsvětím, které před příchodem Evropanů slavily civilizace centrálního Mexika, a které obsahují prvky současného svátku Día de los Muertos. Jednotlivé názvy slavností jsou uvedeny v jazyce *nahuatl*, tak jako v literatuře, ze které jsem vycházela³⁶.

Zahajujícím měsícem hlavního cyklu oslav nesoucích název *Toxcatl*, byl pátý měsíc mezoamerického kalednáře, jehož počátek byl datován na začátek května, kdy v centrálním Mexiku začínalo období dešťů. Slavnosti konané v tuto dobu měly zajistit dostatek vláhy pro následující měsíce. Clavijero a Torquemada³⁷ líčí, že na konci tohoto svátku lidé pekli chléb s medem, který pokrývali lebkami a zkříženými kostmi vyrobenými s těsta a který věnovali jednomu z božstev. Dnes se takový chléb peče každý rok k příležitosti oslav Día de los Muertos, a je tedy velmi pravděpodobné, že tento zvyk vychází právě z oslav *Toxcatl*.

---

³² MORLEY, Sylvanus G. *Mayové*. Praha: Orbis, 1977.

³³ V mayštině *haab*, v nahuatlu *xiuhpohualli*

³⁴ Podrobněji se mezoamerickým kalendářům věnují např. Enrique García Escamilla (aztécký kalendář), nebo Sylvanus G. Morley (mayský kalednář)

³⁵ JURADO BARRANCO, María Eugenia. *Xantolo: El retorno de los muertos*. México: CONACULTA/FONCA, 2001, str. 77

³⁶ ESCAMILLA, Enrique García. *Historia de México narrada en Nahuatl y español de acuerdo al calendario azteca*. México D.F.: Plaza y Valdés, 1995, dále také JURADO BARRANCO, María Eugenia. *Xantolo: El retorno de los muertos*. México: CONACULTA/FONCA, 2001

³⁷ JURADO BARRANCO, María Eugenia. *Xantolo: El retorno de los muertos*. México: CONACULTA/FONCA, 2001, str. 78

Svátek *Miccailhuitontli*, v češtině *Malý svátek mrtvých*, připadal na devátý měsíc v roce. Diego Durán poznamenává, že „...*tento měsíc odpovídá uctění památky mrtvých dětí, kterým se na hroby přinášely dary a oběti.*“³⁸ Kromě uctívání mrtvých dětí lidé v tento den oslavovali hlavního boha Aztéků, *Huitzilopochtliho*. V 16. století byl tento svátek přeložen na přelom října a listopadu.

V desátém měsíci, který připadal na období srpna, kdy „*nastala vláda podsvětí a slunce začalo ubývat*“ se konaly oslavy *Huey Miccailhuitontli*, které byly věnovány mrtvým. Někteří španělští kronikáři 16. století překládali název *Miccailhuitontli* jako *Velký svátek mrtvých*. Sari Bermudez ve své knize uvádí, že lidé „*obdarovávali mrtvé, na hroby pokládali jídlo a pití a ponechávali je zde na dobu čtyř let...*“³⁹

V jedenáctém měsíci *Ochpaniztli*, který se shodoval s dobou sklizní, byly pořádány oslavy na počest bohyně země, „...*matky bohů Teteo lunan neboli Toci, naší babičky.*“⁴⁰ První výnosy kukuřičných sklizní byly obětovány právě této bohyni a měly na příští rok zajistit obnovení přírody a s ním související pokračování lidského života. Kromě toho se konal obřad, při kterém byla stětím hlavy obětována žena. Stětí ženské hlavy a její smrt symbolizovaly ztrátu zeleně v přírodě a počátek nadvlády božstev z podsvětí.

Dvanáctý měsíc byl nazvaný *Teotleco*. Lidé věřili, že na zem přicházejí všechna božstva a proto jim připravovali oltáře. Když bylo zpozorováno znamení příchodu bohů (otisky chodidel v mouce rozsypané kolem oltáře), pokládali na oltáře dary v podobě jídla a radovali se.

Oslavy třináctého měsíce *Tepeilhuitl*, který připadal na říjen, byly věnovány horám a kopcům a také utonulým lidem. Byly považovány za jedny z nejdůležitějších v roce. Také v tomto měsíci se prováděly rituály, při kterých si lidé připomínali zesnulé příbuzné a na jejich hroby pokládaly květiny a *tamales*.⁴¹ Kromě toho se konaly ceremonie určené *Matce Zemi*, během nichž lidé děkovali za všechny plodiny, které jim poskytla.

---

³⁸ JURADO BARRANCO, María Eugenia. *Xantolo: El retorno de los muertos*. México:CONACULTA/FONCA, 2001, str. 79

³⁹ BERMUDEZ, Sari. *La Festividad Indígena Dedicada a Los Muertos En Mexico: Obra Maestra Del Patrimonio Oral E Intangible*. Mexico: UNESCO, 2005, str. 129

⁴⁰ Bernardino de Sahagún, JURADO BARRANCO, María Eugenia. *Xantolo: El retorno de los muertos*. México: CONACULTA/FONCA, 2001, str. 80

⁴¹ Dnes již tradiční mexické jídlo vyráběné z kukuřičného těsta nazývaného “masa”. Plní se masem, ovocem, chili atp., vaří se ve vodě v kukuřičném listu, který se před podáváním odstraní.

Během čtrnáctého měsíce *Quecholli* se konaly druhé nejvýznamnější oslavy smrti a v tuto dobu kulminovala dešťová sezóna. Datum počátku tohoto měsíce se shodoval s dnešními oslavami prvního dne Día de los Muertos, tedy prvního listopadu.

Oslavy věnované zesnulým nebo božstvům probíhaly na třech různých místech, která zastupovala určitou formu sociální organizace a toto rozvrstvení se dochovalo až do současnosti:

1. Příprava oltářů a vzpomíná na zesnulé v obydlích, tzn. v soukromí
2. Uctívání božstev ve svatyních, tzn. ve veřejném prostoru
3. Obdarovávání zesnulých a trávení času se zesnulými na hřbitovech, opět se jednalo o veřejný prostor

Mezi základní elementy, které byly později integrovány do koloniálního svátku mrtvých, patřily kukuřice, květina *cempoaxóchitl*⁴² a hojnost jídla a pití.

V předchozích kapitolách jsem se pokusila vysvětlit základy mezoamerického náboženského myšlení. Ačkoliv se jedná o velmi rozsáhlý kulturní areál, na kterém se vyvinulo mnoho kultur a jejich jazyky, umění a některé jiné aspekty kultury se do určité míry velmi lišily, shrnula bych čtyři zásadní aspekty, které byly společné pro všechna náboženství Mezoameriky a o kterých jsem se podrobněji zmínila výše. Především poslední dva body jsou pro moji práci podstatné, neboť právě na nich stojí vznik Día de los Muertos.

Pro všechna náboženství Mezoameriky byly společné čtyři zásadní aspekty:

- 1) Organizace vesmíru do třinácti rovin
- 2) Rozdělení vesmíru do podvojně skutečnosti
- 3) Univerzální víra v posmrtný život
- 4) Rituály oslavující důležitost předků

---

⁴² Jinak také nazývána *flor de muertos*, květina mrtvých. Dodnes se pokládá na hroby a oltáře při oslavách *Día de los Muertos*. O této květině se více zmiňuji v kapitole Položky na oltáři a jejich symbolický význam.

5. PŘÍCHOD EVROPANŮ A NÁBOŽENSKÁ CONQUISTA

Zásadním přelomem v dějinách mezoamerických kultur byl příchod Evropanů. Roku 1519 se Španěl Hernán Cortés v rámci dobovatelského tažení vylodil se svoji posádkou poblíž Veracruzu na pobřeží Mexického zálivu a po osmi měsících dorazil do hlavního města aztécké říše – *Tenochtitlanu*.⁴³ Následné masakry původních obyvatel, boje a strádání trvaly až do roku 1521, kdy Španělé město dobyli a vydali se dále do vnitrozemí.⁴⁴ Dobývání Mexika Španěly představovalo pro původní obyvatele fyzické, morální a duševní strádání. Zásadní podíl na devastaci původního obyvatelstva měly také nemoci dovozené z Evropy, proti kterým byl imunitní systém indiánů bezbranný. Je však důležité poznamenat, že všichni Evropané se nechovali k původnímu obyvatelstvu krutě. Naopak, někteří se snažili pochopit jejich kulturu a naučit se jejich jazyk. Dominikánský kněz, Bartolomé de Las Casas, který působil jako biskup v Chiapasu, indiány hájil a byl zastáncem názoru, že domorodci v některých aspektech předčili samotné Španěly. Na druhou stranu ale také tvrdil, že se musejí stát křesťany, aby se mohli stát plnoprávními členy lidské společnosti.⁴⁵

Tímto se dostáváme k jednomu ze základních aspektů dobývání nového kontinentu – snaze obrátit původní obyvatele Mexika na katolickou víru, k duchovní conquisté⁴⁶, neboť víra původních obyvatel byla obecně považována za výplod ďábla.⁴⁷ Pro tento úkol byli vybráni misionáři z řad františkánů, augustiánů a dominikánů, z toho důvodu, že vynikali nesmírnou disciplinovaností a byli dobrými lingvisty, tudíž se naučili domorodé jazyky a mohli tak koordinovat proces evangelizace. Rozdělili si mezi sebou území podle jazyků a evropskou abecedu učili nejprve příslušníky aristokracie, od nichž získali informace o pohanském náboženství, což jim později mělo usnadnit jeho vymýcení. Nepřímo tak poznávali i pozitivní prvky v domorodých náboženských systémech.

---

⁴³ Na místě dřívějšího *Tenochtitlanu* se dnes nachází centrum hlavního města Mexika Ciudad de México.

⁴⁴ Dobývání Mexika a Tenochtitlanu je podrobně popsáno například v knize *Pád zlatých říší*, ve které autor vychází také z výpovědí zúčastněných. (KAŠPAR, Oldřich. *Pád zlatých říší*. Praha: Kora, 2004.)

⁴⁵ CARRASCO, David. *Náboženství Mezoameriky: Kosmovize a obřadní centra*. Praha: Prostor, 1999, str. 20

⁴⁶ Slovo conquista pochází ze španělštiny a znamená „vydobytí, kořist“ a užívá se v souvislosti s ovládnutím a dobytím Ameriky. (MALINA, Jaroslav. *Velký antropologický slovník*. Brno: CERM, 2009, str. 681). Výraz „duchovní conquista“ jsem převzala z knihy *Dějiny Mexika* (KAŠPAR, Oldřich a Eva MÁNKOVÁ. *Dějiny Mexika*. Praha: Lidové noviny, 2009, str. 91),

⁴⁷ Zastánce tohoto názoru byl např. mexický kronikář Diego Durán.

I přesto, že původní obyvatelé věřili, že Španělé zvítězili, protože jejich bůh byl silnější, evangelizace postupovala poměrně pomalu, navzdory tomu, že během necelých 100 let byla většina hlavních obřadních středisek a svatyní na území Mexika zničena.

V Mezoamerice se postupně formovala společnost a kultura, která nemá v historii lidstva obdoby. „*Vzájemně se absorbovaly dvě různé podoby života, z jejichž střetu vzešly zcela nové a nevidané plody.*“⁴⁸ Formoval se nový společenský, právní a náboženský řád, který v sobě zahrnoval kombinaci systémů a zvyklostí obou kultur. Tento proces nazýváme synkretismus.

5. 1. Synkretismus a vznik svátku Día de los Muertos

Pojem synkretismus je odvozen z řeckého *σύνκρητισμός*, což znamená spojení, srůst, sloučení.⁴⁹ Václav Soukup definuje synkretismus jako „*spojení kulturních prvků a komplexů pocházející z různých kultur. Velice často jej lze nalézt v symbolických systémech, jako jsou mytologie a náboženství.*“⁵⁰ V procesu synkretismu tedy dochází k míšení symbolů, rituálních prvků a zvyklostí dvou nebo více kultur a vytváří se tak nové významy.

Synkretismus, který provázel španělskou conquistou, můžeme chápat jako integraci vybraných náboženských a kulturních aspektů, které pocházely z odlišných historických tradic. Náboženská kultura, která v Mexiku vznikala od 16. století, vznikla ze sloučení dvou kultur, které se z náboženského hlediska v lecčems lišily, ale také měly některé prvky společné.

Prvotní odpor původních obyvatel ke katolicismu byl pomalu vytlačován zjištěním, že se v některých aspektech s jejich náboženstvím shoduje. Tam, kde v křesťanské doktríně chybělo vysvětlení odpovídající jejich vizi světa, si domorodci dosadili své vlastní pojetí. Můžeme tedy říci, že čistý katolicismus v Mexiku neexistuje a ani nikdy neexistoval.

Nyní bych ve stručnosti uvedla příklady toho, v čem se mezoamerická náboženství s katolicismem shodovala nebo doplňovala.

Pojetí katolických svatých korespondovalo v některých aspektech s původními předkolumbovskými náboženstvími, kde na sebe brala konkrétní božstva podobu předků a

---

⁴⁸ CARRASCO, David. *Náboženství Mezoameriky: Kosmovize a obřadní centra*. Praha: Prostor, 1999, str. 166

⁴⁹ MALINA, Jaroslav. *Velký antropologický slovník*. Brno: CERM, 2009, str. 4025

⁵⁰ SOUKUP, Václav. *Dějiny antropologie*. Praha: Karolinum, 2005, str. 643

nějakým způsobem pak lidem pomáhala. Katoličtí svatí pak nahradili některá mezoamerická božstva. Na společenské úrovni se svatí později stali symboly, které zastupovaly určitou sociopolitickou jednotku. Například v některých regionech mexické centrální vysočiny bylo dokonce slovo *altépetl*, které znamenalo lid, nahrazeno slovem *santopan*, což znamená *tam, kde je svatý*.⁵¹

Lebka, symbol smrti a zároveň vzkříšení, byla hlavně v aztéckém umění velmi častým motivem. *Coatlicue*, aztécké božstvo smrti, byla zobrazována s náhrdelníkem vytvořeným z lidské lebky a kostí. Aztékové vytesávali lebky ze sopečných monolitů, nefritu a obsidiánu. Symbol lebky byl také součástí výzdoby hrnců či oděvů. Po příchodu Španělů byla lebka využita na křesťanských oltářích a křížích na hřbitovech.

Mezi další náboženské prvky, které nahradily či doplnily ty stávající a jež se vyskytovaly v obou náboženských systémech, patřil například půst, pokání a zpovědi (akt zpovědi, jež je základem katolického náboženství, byl rituál, jež Olmékové a Aztékové praktikovali již před příchodem Evropanů) a kněžství (v předkolumbovské Mezoamerice působili kněží jako prostředníci mezi lidmi a nadpřirozeným světem).⁵²

Především to však bylo *n á s l e d o v á n í k a l e n d á ř e*, jež pomohlo zachovat aspekty rituálního cyklu a skloubit jak vzájemné podobnosti, tak i odlišnosti.

Po španělské conquistě byly za účelem pořádání oslav zesnulých stanoveny dva svátky, určené podle křesťanského kalendáře – první listopad jako svátek Všech svatých (*Todos Santos*) a druhý listopad - Památka zesnulých (*Fieles Difuntos*).

Svátek Všech svatých má v západním křesťanství dlouhou tradici, jež sahá až do pohanských zvyků uctívání smrti a destruktivních sil, které symbolizovaly zimu. Datum oslav (prvního listopadu) stanovil papež Řehoř IV. roku 835. Do církevního kalendáře byly teprve ve 12. století začleněny také oslavy duší v očistci, které od té doby připadly na druhého listopadu. V souvislosti s tématem této práce je velmi důležité poznamenat, že při těchto příležitostech (oslavy Všech svatých a Památky zesnulých) bylo i v Evropě zvykem poskytovat zemřelým obětiny v podobě jídla nebo jiných artefaktů – k potěšení duší, které přišly z nebe a ke zmírnění nebezpečí těch, které přišly z očistce. Zde vidíme další shodu v

---

⁵¹ BERMUDEZ, Sari. *La Festividad Indígena Dedicada a Los Muertos En Mexico: Obra Maestra Del Patrimonio Oral E Intangible*. Mexico: UNESCO, 2005, str. 124

⁵² KLÁPŠŤOVÁ, Kateřina a Čestmír J. KRÁTKÝ. *Encyklopedie bohů a mýtů předkolumbovské Ameriky: Mexiko a Střední Amerika*. Praha: Libri, 2001, str. 85

některých aspektech katolicismu a mezoamerických náboženstvích, neboť jak jsem uvedla výše, poskytování obětí zesnulým v podobě jídla bylo velmi rozšířeným zvykem v mezoamerických kulturách.

Za celkem spolehlivý zdroj informací týkající se toho, jak původní obyvatelé přijali církevní kalendář a katolické oslavy zesnulých, jsou považovány kroniky některých Evropanů, psané v Mexiku v 16. století.⁵³ Fráter Diego Durán například zaznamenal, že během svátku Všech svatých a Dušiček přinášeli původní obyvatelé na hroby svých zesnulých příbuzných květiny a jídlo. Když se jich zeptal, proč tak činí, odvětili, že je to zvyk a že to tak dělají už dlouhá léta.⁵⁴

Jak jsem již uvedla v kapitole Kult předků, kromě jiných dnů v roce připadaly oslavy zesnulých u mezoamerických kultur také na prvního listopadu, a toto datum se shodovalo s katolickou oslavou Všech svatých. Původní obyvatelé však do tohoto svátku zakomponovali i oslavy zesnulých dětí, které se před příchodem Evropanů slavily v období července. V 16. století bylo množství oslav týkajících se zesnulých v rámci jednoho roku redukováno pouze do dvou dnů v roce podle církevního kalendáře, a to na prvního a druhého listopadu. První listopad byl ustanoven jako svátek zesnulých dětí a druhý listopad jako svátek zesnulých dospělých. Avšak v myslích původních obyvatel se tyto dva dny a s nimi spojené oslavy, které jsou v církevním kalendáři původně oddělené, staly jedním komplexním celkem, který je dodnes znám pod názvem Día de los Muertos, v překladu Den mrtvých. Vznikl tak rituál, který v sobě kombinuje symboly prehispanké a katolické víry, který je svoji formou katolický, ale obsahem prehispanský.

---

⁵³ BERMUDEZ, Sari. *La Festividad Indígena Dedicada a Los Muertos En Mexico: Obra Maestra Del Patrimonio Oral E Intangible*. Mexico: UNESCO, 2005., str. 124-126

⁵⁴ Tamtéž, str. 124

6. CHARAKTERISTIKA LOKALITY VÝZKUMU

Můj výzkum se uskutečnil ve městě Santiago de Querétaro. Toto město je hlavním městem státu Querétaro, který se nachází ve středním Mexiku, asi 160 km severozápadně od Ciudad de México. Santiago de Querétaro, často také nazýváno zkráceně Querétaro, má cca 800 000 obyvatel.⁵⁵

Území současného města a jeho okolí bylo kolem roku 500 př. n. l. osídleno zemědělskými komunitami a spadalo pod správu teotihuacánské říše. Poté však zdejší obyvatelé migrovali směrem na jih a kraj byl po tři století víceméně opuštěn. Okolo roku 900 bylo současné území státu Querétaro osídleno Tolteky z Tuly⁵⁶, kteří však po čase území také opustili. Ve dvanáctém století byl jih současného státu Querétaro osídlen kulturou Otomíů a západ státu kulturou Purépecha. V 15. století byla tato oblast ovlivněna válkami mezi kulturami Tarascos a Mexica. Výsledkem těchto bojů byl vznik poměrně heterogenního území, obývaného kulturami Otomí, Chichimecas, Tarasco a Aztéky.

Ve 20. letech 16. století se Querétaro, stejně jako většina mexického území, nevyhnulo příchodu španělských conquistadorů, kteří se zde setkali s odporem ze strany domorodých kultur. Kultura Otomíů se však přidala na stranu Španělů a bojovala po jejich boku s cílem porazit Aztéky. Důležitou úlohu zde sehrál náčelník Otomíů Conín, známý také jako Fernando de Tapia⁵⁷, který mezi lety 1522 a 1526 konvertoval ke křesťanství.

Založení samotného města Santiago de Querétaro se datuje do roku 1531⁵⁸, kdy na pahorku Cerro del Sangremal proběhla rozhodující bitva, která Španělům zajistila kontrolu nad daným územím. Za zakladatele města je však považován již zmíněný Conín de Xilotepeque, jehož pomník můžeme spatřit při vstupu do města poblíž dálnice vedoucí z Ciudad de México do Querétara. Roku 1655 udělil španělský král Querétaru status města, což sem přilákalo více Španělů a mesticů a tato migrační vlna měla za následek snížení počtu původních obyvatel.

---

⁵⁵ www.inegi.org.mx

⁵⁶ Tula bylo hlavní město Tolteků, založené v 8. století. Pozůstatky tohoto města se dnes nacházejí ve státě Hidalgo

⁵⁷ Jméno, které získal po pokřtění

⁵⁸ STANDISH, Peter. *The States of Mexico: A Reference Guide to History and Culture*. London:Greenwood Press, 2009

V 17. a 18. století město velmi prosperovalo a stalo se třetím nejdůležitějším městem Nového Španělska.⁵⁹ Santiago de Querétaro je považováno za „kolébku“ mexické nezávislosti, neboť právě zde vznikalo na počátku 19. století hnutí za nezávislost Mexika na španělské koloniální správě. Také stojí za to zmínit, že zde byl roku 1867 odsouzen k smrti mexický císař Maxmilián I. Mexický, který byl členem habsbursko-lotrinské dynastie a v lednu roku 1917 byla v budově *Bellas Artes*, podepsána mexická ústava, která je platná dodnes.

Santiago de Querétaro je dnes považováno za jedno z nejbezpečnějších, nejčistších a nejrychleji se rozrůstajících mexických měst, díky čemuž je lákavým cílem nejen pro migranty, ale také pro turisty.

6. 1. Etnicko - náboženské hledisko

Mexiko je z pohledu etnické skladby celkem rozmanité. Největší část tvoří mesticové (míšenci původních obyvatel a Evropanů), kteří zaujímají 55% celkové populace, dále jsou to potomci původního obyvatelstva s 29%, potomci Evropanů s 15% a na čtvrtém místě 0,5% černochů.⁶⁰ Stát Querétaro má však se svými 1,8% jedno z nejnižších zastoupení původních obyvatel v porovnání s ostatními mexickými státy.⁶¹ Z původních obyvatel, kteří se vyskytují v samotném městě Santiago de Querétaro, jsou nejvíce zastoupeni potomci indiánů Otomí.

Vzhledem k tomu, že téma mé diplomové práce souvisí s původně náboženským rituálem, považuji za důležité uvést na tomto místě alespoň stručné informace týkající se náboženské příslušnosti. Mexiko je poměrně silně katolickou zemí. Podle statistických údajů z roku 2010 je 89,6 % obyvatel města Querétaro katolického vyznání, další 4% tvoří vyznavači letnické církve a evangelíci. Zbývá procenta představují vyznavači jiných náboženství a ateisté. Data týkající se náboženského vyznání mých respondentů uvádím v příloze v seznamu respondentů. Náboženské reflexi a roli náboženství o svátku Día de los Muertos se více věnuji v kapitole Día de los Muertos a náboženské vyznání respondentů.

---

⁵⁹ Místokrálovství Nové Španělsko byla španělská kolonie, kterou představovalo území dnešního Mexika, jih USA, Střední Ameriku, severní oblast Jižní Ameriky a Karibské ostrovy. Trvání: od roku 1535 do roku 1821 (KAŠPAR, Oldřich a Eva MÁNKOVÁ. *Dějiny Mexika*. Praha: Lidové noviny, 2009, str. 88)

⁶⁰ KAŠPAR, Oldřich a Eva MÁNKOVÁ. *Dějiny Mexika*. Praha: Lidové noviny, 2009

⁶¹ Nejvyšší zastoupení původních obyvatel je ve státě Oaxaca – 34,4%, průměr v rámci Spojených států mexických je 6,7% (www.inegi.org.mx)

7. DÍA DE LOS MUERTOS

Jak už jsem uvedla v předchozí kapitole, Día de los Muertos znamená v doslovném překladu Den mrtvých. Tento název představuje komplexní celek vzpomínkových oslav a rituálů, jež se v Mexiku konají zpravidla prvního a druhého listopadu, ačkoliv samotné přípravy oltářů probíhají již 31. října v noci, v některých případech, hlavně co se veřejných oltářů týče, i o několik dní dříve. Některé zdroje⁶² uvádějí, že se v rámci Día de los Muertos jedná o tři dny oslav, do kterých se započítávají právě přípravy oltářů, ale také vzpomínkové rituály, prováděné 31. října. Jiné zdroje⁶³ uvádějí, že se tato společenská událost koná dva až tři týdny. Zda se jedná o dva dny nebo několik týdnů oslav závisí na komunitě, která je vykonává, neboť svátku Día de los Muertos je na různých místech Mexika věnována odlišná pozornost. Aktivity spojené s oslavou zesnulých se liší v závislosti na regionu, lokalitě, socioekonomickém statusu rodiny a kultuře. Día de los Muertos má jiný význam pro obyvatele velkých měst a jiný pro obyvatele vesnic či městeček s vysokým zastoupením původních obyvatel. Například ve vesnici *Santa Cruz Xococotlán* ve státě Oaxaca nebo v některých vesnicích ve státě Michoacán je tento svátek považován za nejdůležitější část roku a tyto vesnice jsou vyhlášené svými velkolepými oslavami, kterých se účastní všichni obyvatelé vesnice. V rurálních oblastech je tento svátek zachovávan v původní podobě, oproti tomu ve městech dochází pod vlivem hektického životního stylu k proměně tohoto svátku a k vytváření nového rituálu.

Ve městě Querétaro, kde probíhal můj výzkum a na kterém je založena tato diplomová práce, jsou za hlavní dny této fiesty⁶⁴ považovány první a druhý listopad. Rozsáhlejší přípravy, které oslavě předcházejí a jejichž cílem je zajistit zboží a služby související s oslavou zesnulých, se konají několik dnů až týdnů předem a nejsou považovány za její součást (na rozdíl od příprav, na kterých participuje daná rodina či někteří její členové a které představuje nákup předmětů a potravin potřebných k oslavě).

---

⁶² Např. CORTES RUIZ. *The Days of the Dead: a Mexican Tradition*. Mexico: GV Editors Publisher, 1988., ÁLVAREZ RUIZ, Rosanela. *La muerte en el espejo de la ciencia: Tercer festival estudiantil de Día de Muertos*. México D.F.: Universum, 2000.

⁶³ JURADO BARRANCO, María Eugenia. *Xantolo: El retorno de los muertos*. México: CONACULTA/FONCA, 2001.

⁶⁴ oslava

Día de los muertos je složité kategorizovat, je však důležité postihnout tři nejpodstatnější dimenze tohoto svátku. První z nich představují přípravy jednotlivců nebo rodin na fiestu, které se skládají z nákupu nezbytných potravin a věcí potřebných k oslavě zesnulých, jež jsou později využity k dekoraci oltářů a při případné hostině. Následuje příprava a dekorace domácího oltáře, jež představuje druhou dimenzi oslav a která připadá na 31. října v noci. Třetí, poslední dimenzí oslav, jsou soukromé (doma) a veřejné obřady (na hřbitovech), jejichž součástí je spirituální spojení pozůstalých a zesnulých, které se konají prvního a druhého listopadu.

Toto je velmi stručný popis rituálu, který budu na následujících stránkách analyzovat. Nejprve se jej však pokusím definovat v rámci antropologického pojetí rituálu.

7. 1. Rituální aspekt svátku Día de los Muertos

Již od druhé poloviny 19. století se antropologové a jiní badatelé snaží definovat rituál, přičemž nemůžeme říci, že by se jednalo o lehký úkol. Problematika definice rituálu se v rámci sociální antropologie vyskytuje stále a stejně tak odpovědi na otázky po smyslu rituálu se liší. V antropologickém slovníku je rituál definován jako „*slavnostní obřad, prováděný výrazným individuálním nebo kolektivním způsobem chování, který je standardizován, tj. založen na stanovených nebo tradičních pravidlech.*“⁶⁵

Podle Wallace může rituál představovat jak chování v soukromí, tak i na veřejnosti. Rituál chápe jako „náboženství v akci“, jež většinou zahrnuje posvátné symboly.⁶⁶

Rituály mají mnoho funkcí, které se týkají jak jednotlivců, tak i celých skupin nebo společností. Jedinec s rituálem může souhlasit či nesouhlasit, leckdy může být jeho součástí i proti své vůli, nebo si ho může upravit podle sebe. Rituály umožňují dané skupině nebo jedinci vyjádřit emoce a myšlenky. Rituály mohou sloužit k potvrzení nebo naopak narušení či změně vlastního statutu. Skrze náboženské rituály si lidé zajišťují kontakt s nadpřirozenými bytostmi, bohy, nebo svými předky. V mnoha společnostech rituály slouží také k ozdravení jedince. A stejně tak se předávání kulturních hodnot v mnoha případech koná za pomoci rituálů.

---

⁶⁵ MALINA, Jaroslav. *Velký antropologický slovník*. Brno: CERM, 2009, str. 3479

⁶⁶ WALLACE, Anthony F.C. *Religion: An Anthropological view*. New York: Random House, 1966

Fiona Bowie říká, že při snaze analyzovat rituál by si měl každý badatel uvědomit, že: „*Rituál není univerzální, transkulturní jev, nýbrž specifický pohled na svět a na jeho organizaci, který vypovídá stejnou měrou o antropologovi a jeho referenčním rámci i o lidech a jejich chování, jež jsou předmětem zkoumání.*“⁶⁷

Dále tatáž autorka upozorňuje, že rituál není pokaždé jednoduše rozpoznatelný a také říká, že „...*je třeba mít se na pozoru před univerzálními, esencialistickými interpretacemi úkonů, jež antropolog definuje jako „rituál“.*“⁶⁸

Catherine Bellová⁶⁹ rozlišuje šest kategorií rituálního jednání, které se navzájem překrývají. Jednou z těchto kategorií jsou také tzv. kalendářní a vzpomínkové rituály, do kterých by se dal zařadit i Día de los Muertos, neboť vykazuje vzpomínkovou část a zároveň má kalendářem stanovenou dobu konání. Kalendářní rituály se podle Victora Turnera týkají skoro vždy širší skupiny a často zahrnují celou společnost. Také se provádějí v určitou dobu ročního cyklu a souvisejí se zemědělským cyklem a s přechodem od nedostatku k hojnosti nebo naopak od hojnosti k nedostatku. Jak už jsem uvedla výše, na zemědělský cyklus byly vázány rituály týkající se zesnulých v předkolumbovských kulturách. V městské společnosti však důležitost zemědělského cyklu ztrácí význam a rituál Día de los Muertos není vázán na změny, které souvisejí s ročním cyklem.

Jak už jsem uvedla výše, svátek Día de los Muertos vznikl smíšením předkolumbovských náboženských rituálů a katolických obřadů a jejich symboliky. Jedná se o svátek, který je založený na víře, že duše zesnulých se vrací na zem, aby navštívily v tyto dny své žijící příbuzné. Úkolem pozůstalých je přivítat duše zesnulých a uctít je jídlem a dary, jež umístí na rodinný a hřbitovní oltář, zavzpomínat na ně a strávit s nimi určitý čas. Pokud definujeme náboženství jako víru v nadpřirozené bytosti, posmrtný život a existenci duší, pak je Día de los Muertos z etického hlediska, jinak řečeno z pohledu badatele, rituálem náboženským, neboť nejen že v sobě kombinuje náboženské praktiky, ale také má za úkol zprostředkovat kontakt mezi pozemským a duchovním světem.

---

⁶⁷ BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008, str. 147

⁶⁸ Tamtéž, str. 147

⁶⁹ BELL, Catherine. *Ritual, Perspectives and Dimensions*. Oxford: Oxford University Press, 1997

Co se náboženského rituálu týče, Thomas Hylland Eriksen ho definuje jako sociální aspekt náboženství a dále v této souvislosti uvádí: „...*můžeme předpokládat, že rituály jsou veřejné události svázané pravidly, jež tím či oním způsobem tematizují vztah mezi pozemským a duchovním světem.*“⁷⁰

V rurálních oblastech a u původních obyvatel je, jak dokazují nesčetné antropologické výzkumu zde provedené, příprava oltáře a celý svátek včetně návštěvy hřbitovů svázan pravidly, bez kterých by se neobešel a která jsou stále dodržována. Moji respondenti mi však sdělili, že i přes dodržování určitých pravidel, týkající se například předmětů, které každoročně dávají na rodinný oltář, vnímají tento svátek jako víceméně volnou činnost, která rozhodně není stereotypní, a to i přesto, že se koná každý rok.

V této souvislosti jsem si nebyla jistá, jak tedy tento svátek v případě městského prostředí definovat. Jak můžeme odlišit rituál od činnosti, která rituálem není? Zde nám může pomoci výrok Talála Asada, podle kterého musí každý etnograf rituál poznat, když ho vidí, neboť se jedná o symbolickou činnost, která se odlišuje od instrumentálního jednání v každodenním životě. Pokud tedy budeme vycházet z Asadovy definice, tak vzhledem k tomu, že se oslava Día de los Muertos sestává ze symbolických činností, které se nekonají každý den, ale v dny pro tyto činnosti určené a které se navíc očividně odlišují od chování každodenního života, můžeme říci, že se jedná o rituál. Je však třeba poznamenat, že mnohé rituální prvky tohoto svátku se právě v městském prostředí vytrácejí nebo se mění. Městský životní styl dává větší prostor k improvizaci a méně lpí na rituální tradici, jak uvedu později. Na tuto skutečnost můžeme dobře aplikovat definici Clifforda Geertze:

„Jsme svědky nového paradigmatu ritualizace. Víra v rituál jako ústřední dynamiku lidských záležitostí - v protikladu k víře v především křesťanské liturgické tradici, nebo historické praxi židovského práva - dává účastníkům rituálu možnost představit či provést rituál tvůrčím a dokonce i osobitým způsobem. Rituál je vnímán jako prostředek k vytváření

---

⁷⁰ ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: Příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál.* Praha: Portál, 2008, str. 263

a obnovování komunity, transformování lidské identity, a přetváření našeho největšího existenciálního pocitu bytí součástí vesmíru.“⁷¹

7. 2. Kdy se Día de los Muertos koná

Ačkoliv je ve všech oblastech Mexika za nejvýznamnější období oslav považován druhý listopad, časový rozsah oslav Día de los Muertos je rozmanitý stejně tak jako komunity a regiony, ve kterém jsou oslavy prováděny. Například v huastéckém regionu⁷², kde je tento svátek známý pod názvem *Xantolo*, začínají oslavy zahajovacími přípravami již v polovině září a v oblasti Mexického zálivu jsou prodlouženy až do posledních listopadových dnů. Jak už jsem uvedla v úvodu této kapitoly, ve městě Querétaro se Día de los Muertos koná výlučně prvního a druhého listopadu. Důvodem těchto regionálních odchylek je odlišné zakomponování Día de los Muertos do kalendáře u daných komunit (neboť původní obyvatelé používají vedle liturgického kalendáře i kalendář obřadní) a dále různý počet kategorií zesnulých, které daná komunita uznává a od nichž se odvíjí počet dnů, vyhrazený v kalendáři pro oslavy. V tomto případě jsou kategorie zesnulých klasifikovány jak podle věk zesnulého, tak i podle příčiny jeho smrti.

V následující tabulce uvádím dny, kdy probíhají vzpomínkové oslavy a rituály. K nim jsou přiřazené kategorie zesnulých, jimž jsou tyto dny věnovány. Pro srovnání s Querétarem jsem vybrala původní etnikum Nahuů ze severu Puebly, Totonaky z pohoří Sierra a etnikum Otomů, nejpočetnější skupinu původních obyvatel ve státě Querétaro. Můžeme zde vidět, že i přes určité regionální rozdíly zůstávají všude zachovány hlavní dny svátku, první a druhý listopad. Stejně tak jsou ve většině regionů Mexika poslední den v říjnu nebo (a) první den v listopadu věnovány zesnulým dětem.

---

⁷¹ Bell, C.: *Ritual, Perspectives and Dimensions*. Oxford University Press. 1997. str. 264

⁷² La Huasteca – kulturní oblast, jež se nachází severovýchodě Mexika a zahrnuje části států Tamaulipas, Veracruz, Puebla, Hidalgo, San Luis Potosí a z části pohoří Sierra Gorda ve státě Querétaro. Název oblasti je odvozen od Huasteků, mezomaerického etnika, které zde usadilo mezi lety 700-850. Potomci tohoto etnika dnes sídlí pouze v některých částech regionu.

<i>Datum</i>	<i>Querétaro - město</i>	<i>Otomíové</i>	<i>Nahuové</i>	<i>Totonakové</i>
<i>18. říjen</i>				Ti, kteří byli zavražděni nebo zemřeli utonutím
<i>31. říjen</i>		Děti	Nepokřtěné děti	Pokřtěné i nepokřtěné děti
<i>1. listopad</i>	Děti	Dospělí	Nepokřtěné děti	
<i>2. listopad</i>	Dospělí	Dospělí	Dospělí	Dospělí
<i>3. listopad</i>			Ti, kteří byli zabití mačetou nebo bodnutím	
<i>4. listopad</i>			Utonulí	
<i>5. listopad</i>			Ti, kteří zemřeli pádem do rokle	
<i>6. listopad</i>			Ti, kteří zemřeli na cestě	
<i>7. listopad</i>			Ti, kteří zemřeli v horách	
<i>8. listopad</i>			Katoličtí kněží	
<i>9. listopad</i>			Katoličtí biskupové	
<i>10. listopad</i>				„Nový svátek zesnulých dospělých“

Jak můžeme v tabulce vidět, v Querétaru jsou vzpomínkovým rituálům věnovány pouze dva dny v roce a lidé nerozlišují více kategorií zesnulých, než dvě. Jak už jsem uvedla výše, více než 90% obyvatel města Querétara se hlásí ke katolické víře, a respondenti uvedli, že mnoho lidí v Querétaru se řídí výhradně církevním kalendářem, ve kterém jsou jako dny vzpomínkových oslav stanoveny první a druhý listopad. Můžeme zde tedy pozorovat daleko větší vliv církve na tento svátek, oproti rurálním oblastem. Jak uvedl respondent M.: „*Tady ve městě je to jiné, než na vesnicích a tam, kde žijí původní. Musíme se přizpůsobit některým věcem, které jsou typické pro město. Ano...je to jiné. Na vesnicích navíc lidé pěstují, řídí se víc zemědělským cyklem, jsou tam víc svázáni s přírodou a asi mají blíž i k těm rituálům, které se prováděly před příchodem Španělů. A ano...tady se hodně lidí, hlavně katolíků, řídí církevním kalendářem, hlavně co se svátků týče. Půst, Popeleční středa, Zelený čtvrtek, Svátek Nanebevzetí Panny Marie a Día de Muertos.*“

V předvečer svátku Todos Santos, což je 31. října, lidé v Querétaru připravují rodinné oltáře a v posledních letech se v tento den pořádají také halloweenské oslavy.

První listopad, nazývaný Todos Santos, který v Evropě můžeme znát pod názvem Svátek Všech svatých, je určený zemřelým malým dětem, jinak také nazývaným *los angelitos*.⁷³ Lidé navštěvují hřbitovy, aby zde strávili nějaký čas s dušemi zesnulých dětí. Na náhrobky kladou afrikány cempasúchitl, hračky a jídlo, které mělo dítě rádo.

Druhý listopad – El Día de Muertos (Den mrtvých), u nás Památka zesnulých, je považován za hlavní den těchto dvoudenních oslav. Lidé vzpomínají na zesulé dospělé, navštěvují hřbitovy a na hroby a na rodinné oltáře kladou květiny, jídlo a předměty, které měl dotyčný zemřelý rád. Někteří pozůstalí tráví nějaký čas na hřbitově, usazení kolem náhrobku, a vzpomínají na zesulého příbuzného nebo se modlí.

7. 3. Přípravy na Día de los Muertos

Přípravy, kterými mám na mysli konání trhů, práce lidí, které mají zajistit dostatek zboží atd., nevnímám jako součást rituálního procesu oslav Día de los Muertos, neboť jsou velmi individuální a navíc v tomto případě nevykazují aspekty rituálního chování. Někteří respondenti je nepovažují za součást Día de los Muertos a přisuzují jim buď žádný, nebo velmi malý význam. Jak řekl respondent M.:

„Trhy, co jsou ve městě, ty jsou pro mě takové vedlejší. Týká se to sice Día de los muertos, ale ne každý tam nakupuje. Navíc tady v Querétaru na těch trzích není ani nic zajímavého. To třeba na vesnicích, tam kde jsou původní, tam mají daleko víc výrobků a je to takové víc typické.“

Z výroku tohoto respondenta je možné usuzovat určitý nezájem až znučenost, týkající se těchto trhů, ovšem když jsme spolu tyto trhy navštívili, projevoval nadšení, které určitě nebylo hrané, a s radostí mi ukazoval a popisoval rozličné předměty a potraviny, které se trzích prodávaly. Uvědomila jsem si, že chtěl svým způsobem předvést svoji kulturu, něco, na co je hrdý.

---

⁷³ V překladu „andělíčky“

Respondentka L.F. uvedla, že městské trhy ve dnech *Día de los Muertos* navštěvuje ráda, ale podle ní se nedají srovnat s těmi, které navštívila v Michoacánu.

Vraťme se však k samotným přípravám na tuto fiestu. Několik dní až týdnů před začátkem *Día de los Muertos* až do jeho zakončení, tedy od (zhruba) poloviny října do třetího listopadu, se můžeme v Querétaru setkat s připomínkami smrti v obchodech, nákupních centrech a na již zmíněných trzích. Lidé mohou na těchto místech nakoupit také potraviny, které považují za nezbytnou součást oslav a jež později využijí buď na slavnostní hostinu, nebo jako *ofrendas*, dary zesnulým, na oltáře. V následujících kapitolách se věnuji popisu trhů a obchodů, které jsem v rámci svátku *Día de los Muertos* navštívila, a také popisu oltáře, nezbytné součásti tohoto svátku.

7. 3. 1. Tržiště – *tianguis*

Otevřené stánky pod širým nebem, které dohromady tvoří velké tržiště, nazývají Mexičané *tianguis*. Kořeny této tradice sahají až do pre-hispánského období a jsou populární do současnosti. Ve velkých městech, jako je Querétaro, jsou pro tyto trhy vyhrazeny některé dny v týdnu a lidé zde mohou nejčastěji nakoupit ovoce, zeleninu či jiné potraviny. V období hlavních svátků v roce se jak počet stánků, tak nabízený sortiment rozroste. V říjnu tyto trhy zaplní v Querétaru většinu náměstí a jsou prvním připomenutím, že se blíží *Día de los Muertos*.

Tyto trhy jsme navštívila tři po sobě následující dny – 31. října a prvního a druhého listopadu. Posledního října a prvního listopadu jsem zde byla v odpoledních hodinách, druhého listopadu to bylo navečer mezi šestou a osmou hodinou. Pokaždé tu bylo velké množství lidí, největší „nával“ jsem však zaznamenala druhého listopadu večer. Myslím si, že k této skutečnosti přispěl fakt, že se jednalo o poslední den oslav *Día de los muertos* a lidé se tímto způsobem se svátkem rozloučili. Následující den – třetího listopadu, jsem byla velmi překvapená, když na místech, kde se v předchozích dnech konaly trhy, bylo úplně prázdno a po připomínkách smrti nebylo nikde ani památky. Pár dní po skončení *Día de los muertos* už pracovníci technických služeb vyvěšovali na průčelí městské radnice (*Palacio Municipal*) obrovský nápis „*Feliz Navidad*“ (Veselé Vánoce). Klíčový informátor, kterému neušel můj udivený výraz, poznamenal: „*To vís, Mexičani...my pořád musíme něco slavit.*“

Vraťme se ale k samotným trhům. Tradiční veletrh „Všech svatých“ – *feria de „Todos Santos“* se koná v Querétaru na několika náměstích a prodavači zde nabízejí velké množství všeho, co mohou místní potřebovat pro uctění zesnulých příbuzných a na výzdobu oltáře. Spatříme zde svíčky různých velikostí a barev, malé rakve a miniaturní předměty znázorňující nádobí, ovoce a jídlo či láhve tequily, toto vše vyrobené z cukru.

Dále jsou tu stánky, kde se prodávají lebky velikosti pěsti nebo i menší, vyrobené z amarantu⁷⁴, cukru či čokolády (ty dražší). Tyto lebky vůbec nepůsobí smutně nebo strašidelně – oči mají vyrobené z barevného staniolu, jsou ozdobeny veselými barvami, některé malými kvítky a lístečky. Na požádání prodavač napíše cukrovou pastou na čelo lebky jméno té osoby, které lebka náleží, aby si ji dotyčný mohl později odnést domů na oltář. V posledních letech se z těchto lebek stal také oblíbený turistický artefakt. Také já jsem pro svoje nejbližší zakoupila pár lebek a nechala na ně napsat jejich jména. Prodavačka byla velmi ochotná – původně jsem chtěla dát napsat jména bez háčeků a čárek, aby to pro ni nebylo příliš složité, ona mi však nabídla, že jí můžu na papír jména napsat a ona je podle tohoto vzoru na lebky „opsala“. Kromě lebek se zde prodávají také kostry v nejrůznějším oblečení, které tančí, hrají na hudební nástroje, hodují, jezdí na kole apod.

V dalších stáncích můžeme najít nepřeborné množství sladkostí vyrobených z kokosu, ananasu, amarantu a kakaa, které jsou velmi populární a které jsou velkým lákadlem jak pro místní, tak i pro turisty.

Na trzích se také prodávají výrobky z vykrajovaného barevného papíru, který Mexičané nazývají *papel picado*. Jsou to malé nebo větší archy papíru dekorované ornamenty a symboly znázorňujícími smrt. Nejčastějším motivem jsou lebky, kostlivci a květiny, některé motivy nesou humorný podtext, například v podobě kostlivce na kole či v kočáře. Tento papír se používá na výzdobu oltářů a náhrobků.

Kromě výše jmenovaných artefaktů, jejichž původ má kořeny v pre-hispánském Mexiku nebo které vznikly jako výsledek synkretismu původních mezoamerických a katolických symbolů, se na trzích v nezanedbatelné míře objevují figurky čarodějnic a duchů, rozšklebené masky strašidel, vysoké špičaté čarodějnické klobouky a umělohmotné

---

⁷⁴ Laskavec, kulturní plodina Mezoameriky, pěstovaná již v předkolumbovských dobách. Po kukuřici a fazolích tvořil amarant podstatnou složku domorodé stravy. U Aztéků nesl amarant také rituální význam – spolu s lidskou krví sloužil k výrobě obětních figurek. (KLÁPŠŤOVÁ, Kateřina a Čestmír J. KRÁTKÝ. *Encyklopedie bohů a mýtů předkolumbovské Ameriky/Mexiko a Střední Amerika*. Praha: Libri, 2001, str. 28)

dýně s vyřezanými otvory na místo očí a úst, které všichni dobře známe z amerických oslav Halloween. Tyto předměty se těší velké oblibě hlavně u malých dětí. Všimla jsem si, že v mnoha případech upoutávají daleko větší pozornost, než třeba typické mexické cukrové lebky. Často se tyto předměty prodávají v jednom stánku společně s barevnými cukrovými lebkami. Samotní prodavači se tomuto synkretismu mexické a americké kultury nijak nebrání. Mnohdy na nich totiž vydělají víc, než na ostatním zboží.

7. 3. 2. Obchody a nákupní centra

Mezi další místa, kde můžeme před a během oslav Día de los Muertos spatřit produkty, výtvary a potraviny související s tímto svátkem, patří obchody a nákupní centra. Hned při vstupu do obchodu vítá zákazníky velký oltář, většinou postavený z krabic, pokrytý černou látkou, na kterém je naaranžováno zboží související s oslavou zesnulých a jež je potřebné pro výzdobu domácích oltářů. Jedná se jak o výše zmíněné cukrové a amarantové lebky a svíčky, tak také o krabice s mlékem, čokoládu, lahve tequily a *Coca-Coly*, umělé i živé květy afrikánu *cempasuchitl* a jednu z (pro tento svátek) nejdůležitějších a Mexičany velmi oblíbenou potravinu – *pan de muerto*, česky „chléb mrtvých“. Nutno podotknout, že výše vyjmenované potraviny a předměty jsou ve slevových akcích a je jich zde pokaždé velké množství.

V jednom z nákupních center, kam jsem pravidelně chodila nakupovat, visely od poloviny října až do konce fiesty od stropu velké plakáty v pestrých barvách hlásající: „*Todo para celebrar Día de Muertos*“ (vše na oslavu Día de Muertos) a hned vedle nich další plakáty s nápisy: „*Todo para celebrar Halloween*“ (vše na oslavu Halloweenu). Totožnou reklamu jsem zaznamenala také v jiných dvou nákupních center. A vskutku – vedle velkého množství zboží souvisejícího s oslavou Día de los Muertos, zde byla také nabídka dýní, želé bonbónů a jiných sladkostí znázorňujících oči, lebky, strašidla a upíry, velkého množství čokoládových tyčinek amerických značek a také masky strašidel, čarodějů a jiných nadpřirozených bytostí – vše „ve stylu“ amerického Halloweenu. Mnohdy docházelo k zajímavým kombinacím – cedulky připevněné na prodejních regálech vybízely ke koupi žlutých květin *cempasúchitl*, které byly při oslavách zesnulých používány již v předkolumbovských dobách, a vedle nich ležely masky strašidel s „halloweenskými“ prvky.

V oddělení pekařství lákalo zákazníky kromě vůně pečiva také rozličné množství koblih a malých i velkých dortů politých barevnými polevami a ozdobených cukrovými pavouky a pavučinami, rozšklebenými obličejí strašidel, dýněmi a nápisy: „*Boo boo*“ („*bububu*“) a „*Noche de brujas*“ („*Noc čarodějnic*“). Speciální místo zde bylo vyhrazeno pro *pan de muerto* (chléb mrtvých), což je speciální sladké kynuté pečivo z mouky ve formě bochánku, které se klade na hroby i domácí oltáře jako pokrm pro zesnulé. Mimo to si ho v době oslav lidé kupují domů pro sebe k jídlu. Tento sladký chléb je možné zakoupit ve velké nebo malé velikosti a mezi Mexičany je velmi oblíbený.

7. 3. 3. Oltář – altar

Oltář, jinak také stůl nebo místo k rituální oběti⁷⁵, je ústředním prvkem v mexické oslavě Día de los Muertos. Jak jsem již uvedla v kapitole Kult předků, tradice připravovat oltář spolu s obětinami pochází již z předkolumbovského období, kdy lidé věřili, že se v určité dny během roku vracejí na zem duše zemřelých a jejich povinností je přivítat je jako hosty a vzdát jim hold. Současná podoba oltáře je výsledkem synkretismu původních náboženských symbolů Mezoameriky a katolické víry a může se více či méně lišit region od regionu. Propracovanější a komplexnější oltáře najdeme spíše v rurálních oblastech v komunitách původních obyvatel. V městském prostředí, jako je Querétaro, podléhá v poslední době vzhled oltářů zdejšímu životnímu stylu a stává se, že lidé připravují oltáře bez určitých komponentů, které sami nepovažují za důležité, jak dokládají respondenti M., L, A. a Ch..

V současné době lidé v Querétaru před oslavou Día de los Muertos připravují dva typy oltářů – veřejné a rodinné.

Veřejné oltáře můžeme spatřit na náměstích, u vstupů do obchodů a restaurací, v předsálí významných budov, jako jsou například městské úřady, knihovny, vládní paláce či školy. Na jejich přípravě se podílejí nejčastěji zaměstnanci dané instituce nebo studenti. Veřejné oltáře bývají většinou určené významným osobnostem města a osobnostem, které se proslavily nejen v Mexiku, ale i za jeho hranicemi. Tyto oltáře jsou o poznání větší, než oltáře domácí. Mají podobu stupňovité pyramidy, počet stupňů je různý.

---

⁷⁵ MALINA, Jaroslav. *Velký antropologický slovník*. Brno: CERM, 2009., str. 2919

Rodinné oltáře si lidé připravují a zdobí sami doma a jsou určené zesnulým příbuzným. V Querétaru lidé chystají rodinné oltáře 31. října večer nebo v noci z 31. října na prvního listopadu. Z mého výzkumu vyplývá, že důvody k přípravě oltáře se různí. Někteří z respondentů věří, že se jejich domov opravdu stane alespoň na chvíli útočištěm duší zesnulých příbuzných. Jiní připravují oltář proto, že ho vnímají jako symbolickou vzpomínku na zemřelé a pocítují „že je to tak správné“. Ne pokaždé si však mohou lidé doma takový oltář připravit. Velkou roli zde totiž hraje také ekonomická situace rodiny. Jak uvedl respondent 1: „*Musím říct, že některé roky jsme oltář nedělali, protože jsme neměli čas anebo spíš věci na oltář. Nejčastěji nám chyběly květiny, někdy jsme na ně neměli peníze, protože ve dnech, kdy se slaví Día de Muertos, mohou být dost drahé. A bez květin ten oltář už nemá smysl, tak jsme ho nedělali...*“

7. 3. 4. Položky na oltáři a jejich symbolický význam

U původních obyvatel panuje víra, že dary na oltáři by měly co nejvíce odpovídat úrodě, která se daný rok urodila. Pokud byla úroda vysoká, bylo tomu tak nejen díky jejich vlastní pili, ale také díky předkům, kteří zemi za svého života obdělávali před nimi a kteří nyní v jako duše sledují, jak se jejich potomci činí a ve spojení s božstvy jim pomáhají. Proto je třeba předkům darovat obětiny v podobě jídla a pití, aby duše zesnulých navštívily jejich domovy a přijaly obětiny jako dík od svých potomků. Pokud tak pozůstalí neučiní, traduje se, že to přinese to smůlu celé rodině.⁷⁶ Na oltář pak lidé pokládají jak katolické prvky, mezi něž patří například svíčky, kadidlo a kříž, tak také položky, jejichž původ a symbolika sahá až do předkolumbovského období, což představuje již výše zmíněné jídlo a pití.

Podobně je tomu ve městě Querétaro, jak mi však informátoři sdělili, lidé zde vnímají důvod pro přípravu oltáře poněkud jinak. Tím, že žijí v městském prostředí a nejsou odkázáni na zemědělskou činnost v průběhu roku, mají volnější ruku v rozhodování, co na rodinný oltář dají. Jak uvedli informátoři M., L. a E., lidé jsou ve městě daleko více ovlivněni tím, co nabízí trh. Většina obyvatel města nemá zahradu, kde by si mohla pěstovat vlastní ovoce nebo květiny, takže jsou odkázáni na to, co nabízí obchody a trhy.

---

⁷⁶ BERMUDEZ, Sari. La Festividad Indigena Dedicada a Los Muertos En Mexico: Obra Maestra Del Patrimonio Oral E Intangible. Mexico: UNESCO, 2005, str. 137

Přesto se informátoři víceméně shodují na základních položkách, španělsky *ofrendas*, které nesmějí na oltáři chybět. Patří mezi ně voda, sůl, obrázky nebo fotografie zemřelých a květina *cempasúchitl*. Informátor L. dodává: „*Myslím si, že je to velmi subjektivní, která z položek je na oltáři nejdůležitější, všechny zde mají svůj účel...ale nezbytná je určitě sklenička s vodou, sůl, fotografie zesnulých...a další věci, které máme možnost v tu chvíli dát na oltář, stejně jako osobní věci zesnulého. To pak záleží na každé rodině.*“

Informátoři uznávají, že každá položka na oltáři má svůj účel a hodnotu, a i když nejsou pokaždé obeznámeni s jejich původním významem, moc dobře si uvědomují zastoupení jak prehispanických, tak katolických prvků na oltáři.

Eriksen tvrdí, že pokud chceme studovat rituální symboly, jež jsou nezbytnou součástí každého rituálu, nestačí se zajímat pouze o to, které symboly se v rámci rituálního chování používají, ale měli bychom se také zaměřit na jejich vzájemný vztah a význam, tedy na to, co symbolizují.⁷⁷ V následujícím textu uvádím položky, které se vyskytují jak na domácích, tak na veřejných oltářích v Querétaru. Ke každé položce jsem se snažila zjistit její původní význam a symboliku. Níže uvedené informace jsem čerpala hlavně z rozhovorů s respondenty a ze zúčastněného pozorování.

Jednou z hlavních položek, která slouží k dekoraci rodinných, veřejných i hřbitovních oltářů, je druh afrikánu, v Mexiku známý pod názvem *cempasúchitl*, jinak také nazýván „květina mrtvých“ (*flor de muertos*). Název pochází z *nahuatlu* a vznikl spojením slov *cempoalli* (dvacet), a *xochitl* (květina). Tato květina tmavě žluté nebo oranžové barvy se používala již v předkolumbovských dobách a její barvu spojovali Aztékové se smrtí. Okvětními lístky této květiny se také zdobí podlaha v okolí oltáře a z jejích květů se na podlaze před oltářem vyrábí kříž.

Papel picado, doslova „perforovaný papír“, zdobí každý oltář. Archy tohoto papíru, který je dnes považován za tradiční mexické lidové umění, se připevňují na jednotlivé stupně oltáře. Obchodníci prodávají tento papír v různých barevných škálách a vzorech.

---

⁷⁷ ERIKSEN, Thomas Hylland. Sociální a kulturní antropologie: Příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál. Praha: Portál, 2008, str. 268

Papíry jsou zdobeny motivy lebek, kostlivců, svíček a květin a často vycházejí z karikatur slavného mexického umělce Josého Guadalupe Posady.⁷⁸

Další dekorativní položkou na oltáři jsou *calaveras* - cukrové nebo čokoládové lebky. Na rodinných oltářích většinou odpovídá počet lebek počtu členů domácnosti nebo počtu všech pozůstalých příbuzných včetně zesnulých. Na oltáři jich pak můžeme spatřit poměrně velké množství. Jak už jsem uvedla v kapitole o trzích, někteří lidé si nechávají napsat na čelo lebky jméno člena rodiny nebo zesnulého, ale není to pravidlem.

V horní části oltáře jsou umístěny fotky zesnulých příbuzných, v případě veřejných oltářů se zde nacházejí fotky významných osobností, kterým je oltář zasvěcen.

Světlo svíček, kterých se na oltář dává libovolný počet, má pomoci najít duším cestu do domu k pozůstalým příbuzným a také zpět na onen svět. Jejich plamen reprezentuje element ohně.

Element vody je zastoupen vodou ve sklenicích či nádobách a symbolizuje zdroj života. Kromě toho má voda sloužit duši ke zmírnění žízně po dlouhé cestě.

Semena, sezónní ovoce a kakaové boby, které se na oltář pokládají volně nebo do misek, reprezentují element země.

Pravidelně bývá na oltáři mistička se solí a cukrem, jež původně symbolizovaly čistotu a také *copal*, vonná pryskyřice s výrazným aroma, kterou Aztékové používali při obřadech na odehnání zlých duchů.

Mezi další položky na oltáři patří *pan de muerto* neboli chléb mrtvých. Jak už jsem uvedla výše, jedná se o speciální kynuté pečivo vyrobené ze sladkého těsta. Podobný chléb, avšak vyrobený z kukuřičné mouky a medu, pekly již předkolumbovské kultury za stejným účelem – jako dar mrtvým předkům. Avšak tradice pečení tohoto pšeničného chleba pochází až z 16. století, neboť pšenice se v Mexiku začala pěstovat právě v této době. Toto pečivo stalo národním jídlem a mezi Mexičany je velmi oblíbené. Před oslavami Día de los Muertos a také v jejich průběhu pečou pekaři v celém Mexiku několik druhů tohoto chleba, jež se liší region od regionu tvarem, barvou i velikostí. V centrálním Mexiku a v Querétaru je *pan de muerto* zdobený proužky těsta znázorňujícími kosti, kterým se říká *canillas*, a nahoře uprostřed malým bochánkem, *lágrima*, jež znázorňuje lidskou lebku.

---

⁷⁸ José Guadalupe Posada (1851-1913) patří mezi nejvýraznější mexické grafiky všech dob. Většina jeho grafik nese náboženský nebo satirický význam. Nejvíce se proslavil svými grafikami *calaveras*, což jsou v tomto případě umělecky znázorněné lebky a kostlivci.

Na oltář se také pokládá jídlo, které měl zesnulý rád. Respondenti mi sdělili, že nejčastěji na oltář pokládají národní pokrmy jako je *mole*⁷⁹ nebo *tamales*⁸⁰. Stejně tak na veřejných oltářích jsem zaznamenala výskyt těchto jídel. Co se však rodinného oltáře týče, je rozhodnutí, zda na oltáři nějaké jídlo bude nebo ne čistě libovolné. Navíc zde hraje roli i ekonomická situace rodiny. Jak uvedl respondent: „Většinou nám je toho jídla líto, když tam leží na oltáři dva dny. My si ho raději sníme a na oltář dáme to, co je zrovna po ruce.“

Další potravinovou položkou bývají alkoholické nápoje, nejčastěji tequila nebo likér pulque anebo jakýkoliv jiné, které měl zesnulý rád. Alkohol má symbolizovat lidský život.

Oltář je také vybaven katolickými náboženskými symboly, jež na něj byly začleněny po příchodu Španělů. Patří mezi ně kříž, který může být buď dřevěný, umístěný v horní části oltáře nebo vytvořený z okvětních lístků afrikánu *cempasúchitl* na podlaze před oltářem, dále pak obrázky svatých a růženec. Zatímco symbol kříže se vyskytuje na všech oltářích, bez ohledu na to, zda je rodina věřící či ne, obrázky svatých a růženec jsou libovolné položky.

Pokud v dané rodině došlo k úmrtí dětí, dávají se na oltář hračky, které měly rády.

Na některých oltářích se také vyskytují dýně – ať už pravé, nebo umělohmotné. Tento novodobý prvek je jedním z mnoha ukazatelů prolínání mexické a americké kultury, o kterém se více zmiňuji v kapitole Día de los Muertos, americká kultura a Halloween.

7. 4. Veřejný a privátní prostor

Každá lidská činnost, stejně jako rituál a oslava, je spojena s určitým fyzickým místem. Toto místo je pak považováno za specifické a sakrální, neboť je spojeno právě s daným rituálem. Jedinci toto místo jako sakrální vůbec vnímat nemusí, přestože si uvědomují, že je něčím odlišné a že je určené pro vykonání daného rituálu. Například v okolí rodinného oltáře si lidé uvědomují specifickou atmosféru a vnímají toto místo poněkud jinak. Jak uvedl respondent M.:

---

⁷⁹ Tato sytá omáčka, na jejíž výrobu je potřeba poměrně velké množství ingrediencí (několik druhů chili a ořechů, kakao, cibule, česnek, rajčata, skořice atd.) patří mezi tradiční slavnostní mexické pokrmy. Nejčastěji se připravuje s krutím masem a rýží, ale bývá také součástí mnoha jiných pokrmů. Její původ spadá do předkolumbovského období a název je odvozen z nahuatlu ze slova *molli*, které označovalo omáčku z chili.

⁸⁰ Původ z předkolumbovského období ze slova *tamalli*, které označovalo chléb dělaný z kukuřičného těsta.

„Víš, tady v hale, kde teď máme oltář, je jindy i nepořádek. Odkládáme zde různé věci a tak. Ale když je tu oltář, tak se snažíme ty dva dny žádný nepořádek nedělat. Víš, je tu jiná atmosféra, když je tu ten oltář. Je to takové posvátné, nebo jak bych to řekl.“

Místo, kde se rituál vykonává, může mít mnoho podob, ale v zásadě by mělo odpovídat rituálu, kterému je určeno. Oslava svátku Día de los Muertos a s ním spojené rituály se konají v privátním prostoru a na veřejnosti.

Privátní prostor představuje domácnost dané rodiny či osoby. V domácnosti se konají soukromé oslavy zesnulých, mezi něž patří vzpomínkové obřady a příprava rodinného oltáře. Každá rodina má doma pro oltář vyhrazené určité místo, nejčastěji v hale či u vchodu do domu, ale může to být i na kterémkoliv jiném místě, které daná rodina považuje za vhodné. Domácnost je v době svátku Día de los Muertos, stejně jako ve všední dny, přístupná ostatním příbuzným rodiny nebo případné návštěvě.

Mimo domácnost se vzpomínkové obřady konají také venku, především na hřbitovech (funkčních i nefunkčních) a u veřejných oltářů na náměstích.

Záleží na každém jedinci či rodině, zda vykonává vzpomínkové rituály současně na hřbitovech a doma, či pouze na hřbitovech nebo pouze doma. Šest respondentů však vnímá privátní část Día de los Muertos, tedy tu, kterou vykonávají doma, jako klidnější, vhodnější a více související s tématem tohoto svátku. Uvedli, že při vzpomínání na své zesulé příbuzné preferují rodinnější atmosféru. Ti z respondentů, kteří hřbitovy na Día de los Muertos vůbec nenavštěvují, tak činí nejčastěji proto, že jsou jejich zesulí příbuzní pochováni jinde, většinou v jiném městě, a oni nemají potřebu, a mnohdy ani prostředky, aby je zde navštívili.

Respondent M. k tomuto řekl: *„Nenavštěvujeme hřbitov v Querétaru, protože tam nejsou pochováni naši příbuzní. Většina našich zesnulých příbuzných je pochována v Ciudad de México. Ale i kdybychom bydleli v Ciudad de México, myslím si, že tam nepůjdu...protože víš..., je to moc veřejné, je tam moc lidí na hřbitově a my jsme raději v soukromí, radši si tyhle věci necháme na doma. Celá rodina od tatínka to tak dělá.“*

Stejně tak respondent L. odpověděl, že na hřbitovy nechodí, buď z nedostatku potřeby tam jít anebo také proto, že preferuje vzpomínat na zesulé příbuzné ve více známém

prostředí, jako je domov. Obvykle však prý navštěvuje veřejné oltáře, které se konají v centru města.

Ve městě Querétaro se nachází jeden funkční městský hřbitov *Panteón Municipal*, místními nazývaný jednoduše *El Cimatario*⁸¹, který je situován necelý kilometr od centra. V blízkém okolí města, v okruhu pár kilometrů, se ve vesnicích nacházejí i jiné, malé vesnické hřbitovy⁸², já jsem se však zaměřila výhradně na hlavní městský hřbitov, neboť právě ten je z velké části navštěvován místními.

V části města zvané *La Cruz* se také nachází nefunkční hřbitov *El Panteón de los Queretanos Ilustres*. Byl založen v roce 1847 a jedná se o první hřbitov v Querétaru.⁸³ Odpočívají zde významné osobnosti Mexika, především ty, které se zasloužily o nezávislost země.

Prvního a druhého listopadu se z městského hřbitova *El Cimatario* stane místo setkání rodin a příbuzných za účelem uctění památky zesnulých, a náhrobky se promění v malé oltáře, pokryté jídlem, květinami *cempasúchitl* a dalšími předměty. Na hřbitově se tak ve dvou dnech oslav sejde několik tisíc lidí.⁸⁴ Sejdou se zde příslušníci různých sociálních vrstev, kteří se navzájem vůbec neznají. Ve výjimečných případech se zde setkají se svými vzdálenými příbuznými, což se stává ale opravdu vzácně, neboť v případě, že se daná rodina rozhodne hřbitov navštívit, učiní tak spolu se svými příbuznými. V zásadě se však uskupení lidí, které se na hřbitově sejde, nedá vnímat jako sociálně monogamní skupina. Jediné, co přítomní sdílí, je prožitek z rituálu. Můžeme říci, že tito lidé vytvoří něco, co Turner nazýval *communitas*, což je podle něj *spontánní, bezprostřední a konkrétní příbuzenství typické pro vazby utvořené mezi lidmi v prostřední, liminální fázi přechodového rituálu*.⁸⁵ Také zde dochází k syntéze *communitas* a hierarchické struktury, neboť duchové zesnulých v těchto dnech sestupují na zem, kde na ně pozůstalí intenzivně vzpomínají a kde je vítají připravenými oltáři. A právě hřbitov, jakožto místo odpočinku mrtvých, se jeví jako velmi vhodné místo k setkání s pozůstalými a k projevení úcty k nim.

---

⁸¹ V překladu "hřbitov"

⁸² Např. ve vesnicích *Buenavista, Jofre, Pinto, Santa Rosa Jáuregui*. Tyto vesnice se nacházejí v okruhu minimálně pěti kilometrů od města Querétaro.

⁸³ DE LA LLATA, Manuel. *Querétaro,...templos, conventos, edificios y plazas de la ciudad, así es,...Querétaro!*. Querétaro: Asociación de Libreros de Querétaro, 2009.

⁸⁴ V roce 2012 navštívilo městský hřbitov v Querétaru v průběhu dvou dní oslav Día de los Muertos okolo 60 000 lidí. (www.eluniversalqueretaro.mx)

⁸⁵ BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008, str. 163

Co se hierarchické struktury týče, její význam se při vzpomínkových rituálech poněkud vytrácí, neboť mrtví jsou vnímáni jako „*ti, kteří jsou tu zase s námi, a i když jsou mrtví, tak s námi něco sdílejí, přišli k nám z nebe, a rozdíl mezi námi, živými, a jimi – mrtvými, se pak stírá.*“

Pozůstali se nacházejí v liminální fázi rituálu, protože, jak říká Turner:

„Na liminálních jevech je pro naše účely zajímavé to, jak mísí ponižení s posvátností a stejnorodost s kamarádstvím. V těchto obřadech se setkáváme s „okamžikem v čase a mimo čas“ ..., který odhaluje, i když jen letmo, určité uznání (když ne v jazyce, tak alespoň symbolické) zobecněného společenského pouta...“

Jeho tvrzení můžeme aplikovat i na tyto vzpomínkové rituály, jež se konají na hřbitově, neboť zde dochází k, i když poněkud pomyslnému, setkání mrtvých a živých, k uznání smrti, která je zároveň oslavována. Vytrácí se zde důležitost živého jedince a jeho ega, „já“, a je nahrazena důležitostí předků, kteří jsou uctíváni, neboť právě díky nim a právě kvůli nim se zde pozůstali mohli sejít, a kterým patří dík za to, že připravili zemi pro svoje potomky.

7. 5. Průběh Día de los Muertos u hostitelské rodiny

V následující části jsem se rozhodla popsat přípravy a události týkající se svátku Día de los Muertos v rodině, u které jsem v průběhu mého výzkumu bydlela. Myslím si, že čtenáři se tak naskytne lepší představa o zdejším prostředí a tom, jak tento svátek může probíhat. Níže uvedené informace pocházejí z terénního deníku, který jsem si během výzkumu vedla.

7. 5. 1. Třicátý první říjen – předvečer svátku Día de los Muertos

Ve středu, třicátého prvního října kolem osmé hodiny večer jsem se chystala navštívit městský hřbitov *Panteon Municipal* v Querétaru, jak jsem si již naplánovala několik dní předem. „*Na hřbitově budou nějací lidé, dneska se uctívají ti, kteří zemřeli tragickou smrtí.*“, říkali tři respondenti, kterých jsem se ptala, jak tento večer bude probíhat. Věřila jsem jim, ačkoliv se později ukázalo, že opak je pravdou. Spolu s klíčovým informátorem a jeho dvěma bratry L. a H. jsme tedy vyšli ven do vlahého říjnového večera.

Poněvadž se hřbitov, kam jsme měli namířeno, nacházel poměrně blízko domova, nemuseli jsme použít žádný z autobusů městské hromadné dopravy, jak tomu v opačném případě často bývá. „*Máte zítra a pozítří volno ve škole, když je Día de Muertos?*“, zeptala jsem se cestou L. a H.. Odpověď ano i ne zazněla ve stejnou chvíli. Závisí to prý na každé fakultě, zda se rozhodne dát v tyto dny studentům svátek nebo ne. Po asi patnácti minutách byla na dohled vysoká hřbitovní zeď, kterou zčásti osvětlovaly pouliční lampy. Moji pozornost upoutala obrovská barevná lebka, vyrobená z barevných žároviček, připevněná na jedné z lamp. Než jsem si ji stačila vyfotit, L. a H. pokračovali svižným krokem dál ke hřbitovu. „*Proč kluci tak spěchají?*“, zeptala jsem se klíčového informátora. „*No, pro ně je to zajímavý pocit, být v noci na hřbitově.*“ odpověděl s úsměvem. Dozvěděla jsem se, že u nich v rodině není zvykem navštěvovat na *Día de los Muertos* každým rokem hřbitovy, jak to dělají jiní lidé, protože v Querétaru není pochován žádný z jejich příbuzných. Když jsme došli ke hřbitovní bráně, byla k mému velkému zklamání zavřená. Jediné, co připomínalo oslavu zesnulých, byla další obrovská lebka z barevných žároviček, vyvěšená nad hřbitovní branou. Překvapené výrazy mých průvodců se nedaly přehlédnout. Necháпали, proč je hřbitov zavřený. Automaticky předpokládali, že musí být otevřený. Navrhla jsem, že bychom se mohli zeptat někoho poblíž, zda nám k tomu nemůže podat nějaké vysvětlení. Ulice však byla prázdná a u hřbitovní brány nebyly vyvěšeny žádné informace týkající se otevírací doby. Nezbývalo nám, než se vrátit domů. Cestou jsme se zastavili u malého květinářství, kde můj klíčový informátor koupil afrikány *cempasúchitl*. Květina mrtvých, jak se také tomuto afrikánu přezdívá, byla všude kolem nás – velké pugéty byly po mnoha kusech narovnané v kbelících s vodou, okvětní lístky pokrývaly podlahu květinářství i chodník před ním. Její sytě žlutá barva bila do očí a její zvláštní pronikavá vůně byla cítit všude kolem nás. Cestou z květinářství jsme potkávali děti v doprovodu rodičů, převlečené za čarodějnice a čaroděje se špičatými klobouky, kostlivce a jiná staršidla. M. mi řekl, že se vrací z halloweenských oslav, které se tu každoročně 31. října v podvečer konají.

Brzy poté, co jsme se vrátili domů, začal L. shánět věci potřebné na přípravu rodinného oltáře. Do spojovací chodby mezi jídelnou a ostatními pokoji přestěhoval spolu se svým otcem stůl, na který navrstvily krabice tak, že v konečné fázi vytvořili tříposchodový oltář. (viz obrázek). Ten pak L. pokryl černou látkou a přední strany dvou

stupňů oltáře ozdobil barevným perforovaným papírem s motivy lebek. Všichni členové rodiny poté začali shánět předměty a potraviny, které na oltář patří: skleničku s vodou, mističku, do které nasypali sůl a cukr, květiny *cempasúchitl*, jejichž tmavě žlutá barva kontrastovala s černou látkou na oltáři, dále pak ovoce jako mango a jablka. Nesměla chybět ani sklenička s oblíbeným mexickým alkoholem tequilou a svíčky (nezapálené). Potom L. přinesl krabici, ze které začal vytahovat cukrové lebky a pokládat je na oltář. Tyto lebky měly představovat členy rodiny a zesnulé příbuzné, kterým byl oltář věnovaný. Všimla jsem si, že tři lebky měly na čele napsáno jméno tří členů rodiny, což mi připadalo zvláštní, neboť rodina, u které jsem pobývala, měla členů pět. Když jsem se klíčového informátora zeptala, proč tomu tak je, odvětil, že L. a H. lebku se svým jménem nemají. Dozvěděla jsem se, že při oslavách *Día de los Muertos* je zvykem obdarovávat příbuzné a známe takovými lebkami se jménem obdarovaného, L. a H. však ještě od nikoho „svoji“ lebku nedostali, a proto jim prý stačí mít lebku „normální, bez jména.“ Nakonec vytáhl L. z krabice poslední, malou lebku a řekl, že je „moje“. Překvapeně jsem se optala, čím jsem si to zasloužila. Odpověď mě, přiznám se, částečně udivila a zároveň potěšila: „*Tohle všechno je naše tradice, a je pěkné, abys byla její součástí, když jsi tu s námi; alespoň trochu...*“

Nakonec přišla na řadu dřevěná truhlička, která ukrývala fotografie příbuzných. Celá rodina se usadila k velkému jídelnímu stolu a C. mi řekl, ať se jdu také podívat. M. a H. začali z truhličky vytahovat černobílé fotografie prarodičů, pratetiček a dalších příbuzných a říkali mi, kdo se jak jmenoval a co zajímavého ve svém životě dělal. Některé fotografie byly staré i 90 a více let. Dozvěděla jsem se tak, že otec pradědečka z otcovy strany byl přímým potomkem příslušníků jazykové skupiny *Nahua*⁸⁶ a také že jejich rodokmen má zčásti kořeny až v Anglii. Všichni se tvářili spokojeně a M., L. a H. nostalgicky vzpomínali na svého, v tu dobu již zesnulého, dědečka. M. říkal, že to byl velmi moudrý člověk a že na něj vždy rádi vzpomínají. Všimla jsem si, že tato situace – prohlížení fotek příbuzných, rodinu jakoby více stmelila. Poté z krabičky vybrali 12

---

⁸⁶ Jazyková skupina, k níž se počítají jazyky Aztéků a jiných kmenů ze středního Mexika. (KAŠPAR, Oldřich a Jaroslav MALINA. *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: Předkolumbovská Amerika z antropologické perspektivy*. Brno: NAUMA, 2002, str.93)

fotografií, přičemž každá znázorňovala jednoho ze zesnulých příbuzných, a L. je umístil na horní část oltáře. Tím přípravu oltáře zakončil.

Po zavzpomínání si nad fotografiemi příbuzných a přípravě oltáře rozdál L. každému z rodiny a také mně kuličku velikosti ping-pongového míčku vyrobenou ze sladkého jedlého želé, která měla znázorňovat lidské oko. Prý, ať si alespoň připomeneme, že je dnes také Halloween.

Třicátý první říjen se pomalu chýlil ke konci a já jsem při usínání myslela na to, jaký asi bude nastávající den.

7. 5. 2. První listopad – první den svátku Día de los Muertos

Když jsem se následujícího dne probudila, zjistila jsem, že svíčky na rodinném oltáři již někdo zapálil. Kromě zapálených svíček se však nic jiného na oltáři nezměnilo. C. a E. byli na návštěvě u příbuzných, L. byl ve škole a nebýt oltáře v chodbě, připadal by mi tento den stejný jako ostatní. Měla jsem naplánováno navštívit městské trhy věnované oslavám Día de los Muertos a také se podívat na veřejné oltáře. Prohlédla jsem si několik veřejných oltářů na náměstích a v předsálích muzeí a radnice. Pořádila jsem nějaké fotky a vydala se zpět „domů“. Cestou jsem opět potkávala děti oblečené do kostýmů čarodějnic a kostlivců.

V podvečer jsem se opět za stejného doprovodu jako předchozí den vydala na hřbitov *Panteon Municipal*. Věděla jsem, že tento den lidé vzpomínají na zesulé děti a tráví s nimi nějaký čas na hřbitovech. Když jsme se blížili ke hřbitovu, všimla jsem si několika stánků s květinami, které tam minulý den ještě nebyly. Když už jsem si pomyslela, že je to dobré znamení a že na hřbitově určitě budou nějakí lidé, M. prohlásil, že je to zvláštní, že v okolí hřbitova kromě květinových stánků nikdo není. A brzy se ukázalo proč. Když jsme se totiž přiblížili ke hřbitovní bráně, právě ji pracovník hřbitova zamykal. Dozvěděli jsme se, že hřbitov je otevřený od sedmi hodin ráno do sedmi hodin večer. Nezáleží prý na tom, že je Día de los Muertos, město nařídilo, že hřbitovy se mají na noc zavírat i ve dnech tohoto svátku. M., L. a H. byli zklamaní stejně jako já. „Nechápu to..., vím, že se na hřbitovy vždycky chodilo, to musí být nějaká nová vyhláška...“ řekl M. překvapeně. Vydali jsme se tedy opět s nepořízenou domů. Nic zvláštního, co by se týkalo

oslav Día de los Muertos, se v rodině, kde u které jsem pobývala, tento den nedělo. Dozvěděla jsem se, že v tento den sice chodí někteří lidé na hřbitovy zavzpomínat na zesnulé děti anebo pořádají slavnostní hostinu, oni však nic takového nedělají

7. 5. 3. Druhý listopad

Druhého listopadu jsem si přivstala, protože jsem se nemohla dočkat – tentokrát už jsem konečně chtěla na vlastní oči vidět, jak probíhá vzpomínání na zesnulé na hřbitově a zda se to shoduje s tím, co jsem si o tom dříve přečetla. Tento den byl určen zesnulým příbuzným. Na rodinném oltáři už druhý den hořely svíčky. Již potřetí jsem se tento týden vydala na hřbitov. Klíčový informátor mi nabídl, že půjde se mnou. L. a H. s námi ale nešli. L. byl ve škole a H. prohlásil, že „ve dne to není tak zajímavé“. Vyšli jsme do slunečného listopadového poledne. Vzpomněla jsem si, že v tyto dny bývá u nás doma sychravo, lidé vytahují teplé kabáty a já si jdu jen tak, v kalhotách a tričku. Opět jsem si uvědomila, jak je atmosféra mexických Dušiček odlišná od těch českých nejen rozsahem oslav a jejich charakterem, ale právě také počasím. Ještě než byl hřbitov na dohled, zaznamenala jsem, že směrem k němu míří spolu s námi skupinky lidí. Čím více jsme se blížili ke hřbitovu, tím více počet lidí narůstal. V ulici vedle hřbitova bylo již tolik lidí, že kdybych zde nebyla předchozí dny, stěží bych poznala, kde se nachází vchod. Na hřbitov mířili celé zástupy lidí – rodiny s dětmi, staří i mladí, všichni se zde navzájem postrkávali, zdravili a usmívali se na sebe. Vyhýbali jsme se jim i stánkům s květinami, kterých tu bylo snad dvakrát tolik oproti předchozímu večeru. Jasnější než slunce, které ten den svítilo, byla skutečnost, že hřbitov je opravdu otevřený. Trvalo nám bezmála pět minut, než jsme se davem protlačili na hřbitov. Desítky lidí procházeli hřbitovní branou. Někteří z těch, co odcházeli, si nesli na ramenou skládací židličky. Daleko více lidí však přicházelo. Vydali jsme se širokou hřbitovní cestou, která byla z obou stran lemována nízkými keřky, za kterými vykukovali kamenné náhrobky a kříže, některé z nich zpola schované za skupinkami lidí. Nemohu říci, že by zde panoval klid, na který jsem zvyklá z našich hřbitovů, které v tyto dny s rodiči navštěvuji. Všude kolem bylo velké množství lidí, bylo slyšet hlasy, občas i volání. Najednou jsem měla pocit, že odněkud slyším hudbu. Sešla jsem z hlavní hřbitovní cesty a vydala se za tklivými tóny. U jednoho hrobu jsem spatřila skupinu čtyř muzikantů

mariachis, jejichž zpěv doprovázely tóny harmoniky, kytary, basy a bubínku. Kousek od nich seděla vedle náhrobku paní, která vypadala jakoby pohroužená do svých myšlenek. Zůstala jsem stát a chvíli tuto událost pozorovala. Byla to zvláštní situace – ve skoro všudypřítomném hemžení a ruchu tato paní spolu s muzikanty a jejich hudbou vytvořili něco jako jiný svět, svoji vlastní vzpomínkovou oázu klidu...

Okolní náhrobky byly opuštěné, ale většina z nich byla doslova zaplavena afrikány *cempasúchitl* a dalšími květinami. Některé náhrobky byly velké a honosné, vykachlíkované lesklými bílými či barevnými kachličkami, opatřené kamennými kříži, jiné byly ohrazené nízkým kovovým plůtkem, který byl v mnoha případech ozdoben barevnými řetězy nebo perforovaným papírem s motivy lebek. Také zde bylo možné spatřit zastřešené hroby, které připomínaly zahradní domky. V protikladu k honosným vyzdobeným náhrobkům, které doslova hrály všemi barvami, zde byly také obyčejné hroby chudých lidí, jež někdy představoval pouze kříž a hromádka hlíny posetá *cempasúchitem*, květinou mrtvých. Tento kontrast málem bil do očí. Na tomto místě se snoubila chudoba i bohatství, smutek i radost, ruch i klid. Protiklad obsažený v jednotě, filozofický koncept, ze kterého vycházela náboženství dávných mezoamerických civilizací, zde na návštěvníka dýchala na každém kroku. Procházela jsem se mezi hroby a pozorovala, co lidé dělají. Někteří stáli v klidu u místa odpočinku jejich nejbližších spolu se svojí rodinou, příbuznými nebo partnerem, jiní seděli, obklopujíc hrob, a zrovna jedli. Zdálo se, jakoby tu některé rodiny byly již několik hodin – ženy urovnávali věci ve velkých taškách, položených vedle hrobů, poblíž si děti hráli s hračkami a muži seděli na skládacích židličkách a povídali si spolu. Každý trávil čas po svém, skoro jako by byl u sebe doma.

Pomalou jsme došli do té části hřbitova, která byla určena zesnulým dětem a kde žádní lidé nebyli, neboť zesnulé děti se slavily již předchozí den. Na některých náhrobkách byly položeny hračky a do hlíny na hrobech dali pozůstalí barevné větrníky. Skrovnější náhrobky zdobily pouze květiny.

Původně jsem zde chtěla oslovit některé přítomné, avšak poté, co jsem se účastnila zdejšího dění, nepřípadalo mi vhodné kohokoliv vyrušovat. Vnímala jsem to trochu jako vpád do soukromí, i když se jednalo o veřejný prostor. Sám klíčový informátor mi řekl, že by bylo lepší, nechat lidi být.

Za necelé dvě hodiny jsme se vydali směrem do centra města. Chtěla jsem ještě navštívit trhy a nafotit nějaké fotky veřejných oltářů. Cestou jsme míjeli zástupy lidí, kteří odcházeli, stejně jako my, ze hřbitova. V centru města byl daleko větší ruch, než obvykle, poněvadž v tento den dává většina zaměstnavatelů svým zaměstnancům volno a žáci základních škol mají prázdniny. Lidé navštěvovali trhy, odpočívali na lavičkách, povídali si a užívali volného slunečného odpoledne. Na trzích, plakátech, ve výlohách - všude kolem bylo možno spatřit připomínky smrti – kostlivce, barevné lebky, ale také čarodějnice a rozšklebené obličejy strašidel. Nejen děti, ale i někteří mladí dospělí využili tyto dny oslav smrti k určitému sebevyjádření a byli přestrojeni za různé nadpřirozené bytosti, které jsou spojovány s koncem života, záhrobím a vším tajemným. Někteří z nich pojali převlek velmi osobitě a originálně, jiní se spokojili „pouze“ s čarodějnickým kloboukem nebo s bíle pomalovaným obličejem, jež měl znázorňovat lebku. Na první pohled zde bylo patrné splývání původních předkolumbovských symbolů smrti a prvků amerického Halloweenu a v některých případech byl převlek inspirován výlučně postavami známými z amerických hororových filmů.

Došli jsme až do čtvrti *La Cruz*, kde se nachází stejnojmenný klášter a poblíž něj hřbitov *El Panteón de los Queretanos Ilustres*, na kterém jsou pochováni významné osobnosti z Querétaru. Na náměstí před klášterem právě probíhaly přípravy tanečního souboru na představení prehispanických tanců. Kolem se shromažďovalo mnoho lidí, aby jim nic neuniklo. Tanečníci souboru, jak muži, tak ženy, se strojili do kostýmů zdobených předkolumbovskými motivy a na nohy si navlékali kožené sandály zdobené korálky a peřím. Za necelou půlhodinu zinscenovali předkolumbovský rituál. Dozvěděla jsem se, že se jednalo o rituál inspirovaný mayskými a aztéckými prvky. Tato skutečnost mě mírně překvapila, neboť jsem se domnívala, že vzhledem k vysokému zastoupení indiánů *Otomí* ve státě Querétaru se tanečníci zaměří právě na toto etnikum. Nebylo tomu tak a jednalo se spíše o zpopularizovaný rituál určený k pobavení všech kolemjdoucích a turistů. Opět zde docházelo k zajímavým situacím, když bylo možné spatřit pár metrů od sebe stát tanečníka oděného do úboru inspirovaným předkolumbovským oděvem a v jeho blízkosti dívku, která měla na hlavě čarodějnický klobouk.

V pozdních odpoledních hodinách jsme se vydali domů. Cestou jsme se zastavili v jednom obchodě, kde můj klíčový informátor koupil *pan de muerto*. Když jsem se ho

ptala, zda ho kupují každý rok, řekl, že ano, a dodal: „*Vždycky se na něj těšíme, protože je moc dobrý. Vlastně pro nás už tak moc nesouvisí s mrtvými, s tímhle svátkem, nevím. Máme ho spojený s Día de Muertos, to ano, kupujeme si ho pro sebe, protože je dobrý, ani ho nedáváme na oltář, to by ho byla škoda.*“ Doma už byla celá rodina, a když zjistili, že jsme přinesli *pan de muerto*, měli všichni radost a chystali se ho jíst. Nejdříve však M. a L. připravili čokoládový nápoj z mléka a, na můj vkus velmi sladké, čokolády. Bez tohoto nápoje prý není možné jíst *pan de muerto*, všichni v rodině se shodli na tom, že to pak „není ono“. Když jsem s celou rodinou zasedla ke stolu a pohlédla na toto „pečivo mrtvých“, využila jsem příležitosti a zeptala se, co znázorňují podlouhlé válečky z těsta a malá kopule, kterými bylo toto pečivo ozdobeno. V tu chvíli se strhla diskuze, kterou se mi podařilo zaznamenat do mého zápisníku a která probíhala zhruba takto. Respondentka E. odpověděla: „*Hmm...toto (ukazovala na „válečky“), to jsou kosti. To znázorňuje kosti mrtvých. A toto (ukazovala na kopuli), to je...ted' nevím...*“ H. jí doplnil: „*To nahoře, to je podle mě lebka. Má to znázorňovat lebku, když tamto jsou asi kosti.*“ L.: „*To nejsou kosti. To je krev. To jsou kapky krve, ne?*“, obrátil se na M. s tázavým výrazem. M. odpověděl: „*Já tohle nevím, ale spíš to budou kosti. Babička nám to přeci říkala, jednou. Hmm....*“ A ozval se H.: „*Ano, ano! To je lebka a kosti, máš pravdu, říkala to babička!*“ Nakonec L. navrhl: „*Podíváme se na internet, najdi to!*“ (na H.) Na internetu nakonec našli, že toto zdobení opravdu znázorňuje kosti a lebku. Sami se mi přiznali, že jsem je touto otázkou poněkud zaskočila a že vlastně zjistili, že si nejsou až tak jistí tím, co znázorňuje jejich oblíbené jídlo, spojované se svátkem mrtvých. Z této diskuze vyplynulo, že v rodině respondentů má o svátku Día de los Muertos největší povědomí právě babička, respektive všichni příbuzní starší generace.

Po této diskuzi jsme dojedli *pan de muerto* a uklidili ze stolu. Já jsem se šla podívat, zda svíčky na rodinném oltáři stále hoří. Pořád hořely a na oltáři se nic nezměnilo. C. si všiml, že se dívám na oltář, usmál se a řekl: „*Už je to poslední den...*“

Druhý den ráno, třetího listopadu, nebylo po rodinném oltáři ani památky. Dozvěděla jsem se, že C. a E. ho již brzy ráno odklidili. Prý je to zvykem a oltář se doma nenechává více jak dva dny. Día de los Muertos skončil spolu se vším, co s ním souvisí.

8. DÍA DE LOS MUERTOS A PŮSOBENÍ MODERNITY

8. 1. Vliv městského standardu na Día de los muertos

Na vesnicích a v rurálních oblastech Mexika je stále běžné trávit o svátku Día de los Muertos čas na hřbitovech se zesnulými nejen přes den, ale i v noci. Donedávna toto platilo i na hlavním městském hřbitově v Querétaru. Město však regulovalo otevírací dobu hřbitova i v průběhu tohoto svátku. Hlavní městský hřbitov *Panteón Municipal*, místními nazývaný také *El Cimatario*, je nyní na Día de los Muertos otevřen od sedmi hodin ráno do sedmi hodin večer, stejně jako celý rok. Bohužel se mi nepodařilo zjistit, odkdy byla otevírací doba tohoto hřbitova na Día de los Muertos pozměněna. Z rozhovorů s respondenty jsem však zjistila, že už je tomu minimálně pět let, kdy je hřbitov v noci v období tohoto svátku zavřen. Reakce lidí na tuto skutečnost jsou různé. Respondent A. mi řekl, že s touto upravenou zavírací dobou nesouhlasí, že je tradicí trávit se zesnulými noc na hřbitově a nemělo by se to měnit. Tento názor zastává i přesto, že hřbitov v Querétaru na Día de los Muertos nenavštěvuje a nemá zde žádné zesulé příbuzné. Pět z mých respondentů je naopak toho názoru, že zavírání hřbitovů přes noc je v pořádku a že se tím zvyšuje bezpečnost obyvatel. Souhlasí i s ostrahou městského hřbitova *El Cimatario* v průběhu svátku policejními hlídkami pro případ, že by bylo zapotřebí jejich zásahu. Z důvodu bezpečnosti jsou také otevřeny pouze dva výstupy a vstupy na hlavní městský hřbitov (oproti ostatním dnům v roce). Od respondentů jsem se dozvěděla, že minulý rok se zde během svátku Día de los Muertos řešil incident týkající se mladých lidí, kteří se v blízkosti hřbitova opili a dělali zde hluk. Tuto informaci jsem si později ověřila na webových stránkách města. Respondentka L. k tomu řekla:

„Ano, je to tradice, strávit se zesnulými noc na hřbitově. Ale to si můžou dělat na vesnicích. Tady jsme ve městě, všichni lidé se tu neznají, je to víc nebezpečné. Ano...A jeden rok tu nějakí mladí dělali nepořádek. To není dobré, když se slaví zesulí, dělat v blízkosti hřbitova takový hluk. Takže já souhlasím s nařízením města. Je dobře, že jsou tu policejní hlídky. Cítíme se víc bezpečně.

Také Ministerstvo zdravotnictví zasáhlo požadavkem, aby rodiny během návštěv hřbitova předešly ponechání vody ve vázách a ostatních nádobách na květiny z důvodu zabránění šíření komárů, kteří přenášejí nebezpečnou horečku *dengue*.⁸⁷ S tímto požadavkem souhlasili všichni moji respondenti.

Podle mého názoru, který jsem si utvořila na základě rozhovorů s respondenty a také díky tomu, co jsem měla možnost vidět, nemá přizpůsobení tohoto svátku městskému standardu a administrativně negativní dopad na jeho udržování, ani významným způsobem nenarušuje jeho chod, neboť většina obyvatel města je přivyklá městskému životnímu stylu. Právě naopak, v některých případech může mít na tuto tradici pozitivní vliv, což dokládá respondent M.: „*I přesto, že mě to překvapilo, když jsem viděl, že hřbitov je v noci zavřený, tak si myslím, že je to dobrý krok. Lidé by se třeba potom báli chodit na hřbitov. Nevím. Ale je to tak asi v pořádku.*“

8. 2. Día de los Muertos jako tradice – zánik nebo proměna?

Tradice patří spolu s idejemi, uměním a jazykem mezi základní složky každé kultury. Udržování tradice často slouží k posilování kulturní identity a vědomí sounáležitosti s ostatními členy dané společnosti, jež danou kulturu sdílejí. Charakteristickým rysem tradice je to, že je stabilně a dlouhodobě udržována, někdy se i vyvíjí, ale v rámci tohoto vývoje nedochází k její radikální transformaci.⁸⁸ Záměrné lpění na tradici a přesvědčení o jejím nesporném významu pro danou společnost je definováno jako tradicionalismus. Jak však poznamenávají mnozí současní badatelé, je důležité si uvědomit, že mnohé z věcí, které daná společnost považuje za tradiční, vůbec tradiční nejsou a v nejlepším případě se může jednat o výsledek několika posledních století.⁸⁹

Jak uvedlo šest respondentů, Día de los Muertos je dnes považován za tradiční součást mexické kultury. Tento svátek vnímají jako něco, co jejich kulturu charakterizuje, co je její nespornou součástí. Mnozí z respondentů spatřují v Día de los Muertos jeden z hlavních prostředků, jak uchovat „*to, co je jejich, to pravé mexické.*“

---

⁸⁷ Tato nebezpečná choroba je provázána horečkami a postižený se může dostat až do šokového stavu. V roce 2012 byly ve státě Querétaro zaznamenány dva případy nakažení touto nemocí.

⁸⁸ MALINA, Jaroslav. *Velký antropologický slovník*. Brno: CERM, 2009., str. 4237

⁸⁹ GIDDENS, Anthony. *Unikající svět*. Praha: Slon, 2000., str. 52

Pojem a idea tradice je však výtvozem modernity, jak poznamenává Giddens. Dříve lidé neměli potřebu pojmenovávat tradici, neboť byla všudypřítomná, jednalo se o činnosti, které lidé vykonávali přirozeně, nejčastěji v souvislosti s náboženstvím či ve spojení s posvátnou sférou života. Stejně tak rituály uctívání smrti byly v mezoamerických společnostech všudypřítomné, respektive byly jedním z pilířů, na kterých bylo založeno mezoamerické myšlení a chápání světa. Jak jsem již uvedla v kapitole Synkretismus, k jisté proměně této skutečnosti došlo až s příchodem Španělů, kdy byly rituály spojené s uctíváním smrti a zesnulých stanoveny kalendářem. Došlo tak k určité transformaci této náboženské tradice. Její původní význam a obsah se však radikálně nezměnil a přetrval dalších 400 let. Pro tradice je přirozené, že se časem vyvíjejí a mohou být, například pod vlivem synkretismu, jako v tomto případě, změněny. Pro tradici však není určující trvání v čase, ale rituál a opakování. Navíc tradice sama není vlastností individuálního chování, ale je majetkem skupin a komunit.⁹⁰

V současném světě má na uchování a podobu tradice velký vliv městská společnost a stejně je tomu i v případě udržování tradice Día de los Muertos v městské společnosti v Querétaru. Pokud je význačným rysem tradice to, že je nositelkou nějaké pravdy, jak tvrdí Giddens, pak ten, kdo jí udržuje, nezkoumá a nehledá jiné alternativy.⁹¹ V rurálních oblastech Mexika slouží svátek Día de los Muertos k uctění duší zesnulých a lidé vykonávají rituály s ním spojené, protože věří, že je v tyto dny navštíví duše jejich obydli. To znamená, že předpokládají existenci posmrtného života a tento svátek, tato tradice, slouží k potvrzení této pravdy a zároveň je jejím nositelem.

Velká většina mých respondentů však nevěří v to, že během oslav Día de los Muertos navštíví duše zesnulých příbuzných jejich domovy a někteří z nich ani nevěří v posmrtný život. A ti, kteří v posmrtný život věří, nevnímají ve většině případů rituály spojené s tímto svátkem jako zprostředkovatele mezi světem živých a mrtvých. Respondenti si uvědomují rozdíl v podobě udržování této tradice mezi městem a rurálními oblastmi, avšak za jejího nositele považují jak sebe, tak i původní obyvatele. Tuto skutečnost nejlépe vystihuje respondent M.: „*Každý je nositel této tradice. Původní obyvatelé ji možná udržují více, ale my ve městě tomu dáme specifickou podobu, dodáme*

---

⁹⁰ SHILS, Edward A. *Tradition*. Chicago: Chicago Press, 1981

⁹¹ GIDDENS, Anthony. *Unikající svět*. Praha: Slon, 2000, str. 57

tomu něco, co původní ne. A ano, my ani neznáme všechno, co dělají původní, ale nemyslím si, že to vadí. My tradici udržujeme stejně jako oni, i když si ji více přizpůsobujeme. Ale to musíš, když žiješ ve městě.“

A respondent L. dodává: *„Día de los muertos představuje kulturní manifestaci mexického lidu a já si myslím, že my všichni (má na mysli původní obyvatelé i městské obyvatelstvo) se podílíme na udržení této tradice.“*

Pokud městský životní styl neumožňuje tradici udržovat v původní formě, jak tomu v tomto případě je (viz zavírání hřbitovů), ale lidé se jí nechtějí vzdát, pak je třeba tradici v něčem pozměnit a tím zajistit tradici budoucnost, i když v nové, pozměněné podobě. Ve městě navíc lidé přicházejí daleko více do styku s kosmopolitní společností a více podléhají modernitě. Podle Giddense pak dochází k tomu, že tradice jsou zbavovány svého obsahu nebo jsou komercializovány a stávají se pak buď dědictvím, nebo kýčem. V centru Querétara se nachází obchůdek, který je doslova zaplaven předměty s motivem kostlivců a lebek. Prodávají se zde figurky kostlivců z různých materiálů, dřevěné, porcelánové, skleněné či kovové, v různých barvách. Primární cílovou skupinou zákazníků jsou turisté nebo bohatí Mexičané. Tento obchod je otevřený po celý rok, nejen v období Día de los Muertos, a slouží ke komercializaci uměleckého ztvárnění smrti. Informátoři uvedli, že něco je v tomto obchodě přehnané, ale přesto to slouží k uchování tradice. Průmysl v tomto případě přebalil tradici do podoby atrakce.⁹²

Město a městský životní styl nutí lidi k otevřenějšímu přístupu k tradici a k určité improvizaci. Jak uvádí respondent A.: *„Já Día de los Muertos neslavím, nedělám doma oltář a tak, protože na to nemám čas. Vždycky pracuji. Ale ten nápad, tahle tradice, se mi líbí, považuji to za součást naší kultury. A tak si většinou v tyto dny prohlédnu alespoň nějaké fotky, jak se slavilo jinde.“*

Informátor M. zase říká: *„Někdy jsme oltář doma nedělali. Rodiče byli v práci a my ve škole a neměli jsme na to moc času. A taky peníze. Ale...nakonec jsme šli druhý den večer k babičce, která oltář dělá vždycky, a vzpomínali jsme tam.“*

Svátek Día de los muertos a tradice s ním spojené se v rámci městské společnosti do určité míry prolínají s americkým svátkem Halloween, a tomuto míšení kulturních prvků se věnuji v následující kapitole.

---

⁹² GIDDENS, Anthony. *Unikající svět*. Praha: Slon, 2000

8. 3. Día de los Muertos, americká kultura a Halloween

Již v prvních dnech mého výzkumného pobytu v Mexiku jsem si nemohla nevšimnout prakticky všudypřítomných nápisů Coca-cola a také velmi vysoké obliby tohoto nápoje mezi místními. Od svých informátorů jsem však častokrát slýchala rázné věty typu: „Ameriku (ve smyslu Spojených států amerických) *nemám rád!*“, „*Gringos tady nechceme!*“ nebo vtipy na úkor severních susedů. I přes tuto skutečnost jsem však poměrně brzy nabyla dojmu, že kromě sombrér, tequily a kaktusů – typických mexických symbolů, známých snad ve většině světa, na mě v poněkud vysoké míře „vykukují“ produkty amerických značek a že je *gringo*, tedy Američan, považován svým způsobem za někoho lepšího, vzdělanějšího, majícího určitou prestiž. Pro lepší představu bych tuto situaci přirovnala ke vnímání Němce běžným českým občanem. V tomto případě se častokrát setkáváme s negativními, mnohdy předsudečnými a ničím nepodloženými výroky vůči našim západním susedům, na druhou stranu jsou však německé zboží a „německost“ v mnoha případech považovány za lepší a kvalitnější. Je jasné, že se v obou situacích, tedy jak té „české“ tak i té „mexické“, jedná o určitou míru zaujatosti a stereotypy, které však na druhou stranu pomáhají jednotlivcům vytvářet určitý pořádek ve daných sociálních podmínkách.

Vrátila bych se však k Mexiku, konkrétně ke Querétaru. Můj dojem, že americká kultura se s tou mexickou prolíná daleko víc, než bychom mohli soudit z výroků mých respondentů, se potvrdil právě v průběhu oslav Día de los Muertos.⁹³ Jak už jsem se zmínila v kapitole Průběh Día de los Muertos u hostitelské rodiny, v Querétaru se 31. října, den před samotným svátkem Día de los Muertos, pořádají halloweenské večírky a zábavy pro děti a mladistvé. Stejně tak předměty nesoucí symbolický význam spojovaný s Halloweenem můžeme spatřit hned vedle mexických lebek a kostlivců. Na trzích jsem si všimla mnoha stánků polepených plakáty s nápisy „Halloween“, přičemž v některých z nich se prodávaly pouze předměty týkající se této americké oslavy. Nutno podotknout, že prodejcem byl ve všech případech Mexičan, tudíž zde můžeme vyloučit možnost toho, že by se jednalo o amerického migranta, který se zde snaží prodat „svoje“ zboží (což by navíc bylo velmi nepravděpodobné, neboť pokud hovoříme o pracovní migraci mezi USA a

---

⁹³ Tuto skutečnost jsem se snažila zachytit pomocí fotografií (viz obrazová příloha)

Mexikem, v drtivé většině případů se jedná o migraci Mexičanů do USA, jak je v současnosti zřejmé nejen z odborných publikací zabývajících se tématu migrace, tak i z televizních novin). Stejně tak v obchodech bylo možné zaznamenat velké množství zboží inspirované Halloweenem, jak jsem již uvedla výše. Zaregistrovala jsem, že toto zboží jde přitom na odbyt jen o trochu méně, než zboží související se svátkem Día de los muertos.

Z tohoto pozorování a také z rozhovorů s respondenty usuzuji, že město přispívá k míšení mexické a americké kultury nejvíce svojí ekonomikou a trhem, oproti lokálním kulturám na vesnicích a v malých městech, které se spíše snaží oživit a zachovat svoji tradici původními zvyky a symboly. Informátor M. mi k tomuto řekl:

„Tady ve městě můžeš vidět daleko víc cizích věcí, než na vesnicích. Myslím těch amerických. Třeba halloweenské oslavy...nevím o tom, že by se pořádaly někde na vesnicích. Původní se o to vůbec nezajímají. Ale pořádají se tady, v Querétaru, potom taky v Ciudad de México a tak. Prostě ve velkých městech.“

Pravdou je, že se halloweenské večírky konají 31. října, tudíž přímo nezasahují do samotných oslav Día de los Muertos. Názory mých respondentů vůči oslavám Halloweenu a míšení amerických a mexických symbolů smrti se různí. Respondent M. mi řekl, že například jeho bratři L. a H. (23 a 21 let) mají Halloween rádi, podle něj prý stejně jako Día de los Muertos, a že jsou hlavně fascinováni kostýmy a každý rok si nějaký takový vytvoří. V souvislosti s touto výpovědí jsem se poté zeptala právě L., jak Halloween vnímá. Odpověděl: *„Nevnímám ho nijak špatně, i když je to možná proti naší kultuře. Ale slaví se pouze jeden den a respektuje naší tradici. Myslím, že je v něčem hodně odlišný od Día de los Muertos a něco mají společného. A přestože jsem více přilnul k Día de los Muertos, nevidím důvod, proč by mělo být jedno považováno za lepší, než to druhé. Ani není potřeba Halloween rušit nebo říkat, že je to špatné, jak bylo nedávno uvedeno v médiích.“*

Pět z mých respondentů uvedlo, že Halloween vnímají jako zábavu, nevidí v něm nic špatného, jedná se o příležitost, jak se lidé mohou bavit. Sami se však halloweenských oslav neúčastní a jednoznačně preferují Día de los Muertos.

Pouze jeden z respondentů se vůči americkému svátku vyjádřil negativně: „*Nemám Halloween ráda. Je to vliv USA. Ačkoliv pro děti může být moc zábavný, kvůli kostýmům a sladkostem. Já ho ale nemám ráda.*“

Poměrně výstižně se k tomuto tématu vyjádřil respondent M.: „*Tak Halloween je cizí svátek a v určitém smyslu nebere v úvahu mexickou tradici. Ale sám si nemyslím, že je špatný, protože mnoho lidí – hlavně senioři – stále dělají oltáře a na ně pokládají dary pro své milované zesnulé příbuzné. Každopádně Halloween je svátek oblíbený dětmi a mladými dospělými kvůli tomu, že mají sladkosti, oblékají se do kostýmů, vyprávějí si strašidelné příběhy a pořádají večírky s přáteli. Víš...já odmítám ten moralistický názor, že tradice by měla být zachována a jiná, i když třeba cizí, potlačena. A...vždy zde budou lidé, kteří se rozhodnou pokračovat v místní tradici a stejně tak tu budou ti, kteří budou chtít slavit třeba něco jiného, jako je Halloween, anebo nebudou chtít slavit vůbec.*“

Myslím si, že i přes určité výhrady mých respondentů vůči americké kultuře, nejsou Halloween a slučování amerických a mexických symbolů spojených se svátkem Halloween a Día de los Muertos vnímány negativně, ale spíše jako oživující a zábavný prvek. V této souvislosti bych zmínila Eriksena, který říká, že i přestože jsou některé kulturní jevy zdánlivě globální, v případě, že jsou odtrženy od místa vzniku, si musíme uvědomit, že tyto kulturní formy nejsou všude vnímány stejně a že jsou interpretovány z místního hlediska. Dochází tak k místnímu přisvojení daného kulturního jevu.⁹⁴ Možná právě proto Halloween (zatím?) významně nezasahuje do svátku Día de los Muertos a všem mým respondentům, až na jednoho, jeho přítomnost výrazně nevadí, neboť jsou si vědomi vlastní důležitosti svátku Día de los Muertos a nejspíše si uvědomují, že jejich potřeba tento svátek slavit a provozovat rituály s ním spojené je natolik velká, že ji Halloween nemůže ohrozit.

8. 4. Význam svátku Día de los Muertos pro respondenty

Dny, kdy se slaví Día de los Muertos, určitě nejsou považovány za všední. Respondenti je vnímají přinejmenším jako „jiné“ nebo jako „slavnostní“. Průběh oslav se také u různých respondentů liší. Někteří respondenti vynechávají návštěvu hřbitovů a

---

⁹⁴ ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: Příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 2008, str. 360

vnímají Día de los Muertos jako víceméně soukromý svátek a upravují si tyto dny věnované zesnulým podle svých potřeb a také podle svých finančních možností.

Pro mě jednou z nejzajímavějších částí výzkumu bylo pátrání po tom, jakou důležitost moji respondenti přikládají tomuto svátku a co pro ně znamená. Většina respondentů reagovala na mnou položenou otázku týkající se tohoto tématu poměrně rychle, jako by předem měli rozmyšleno, co pro ně tento svátek znamená. Některým jsem však musela dát větší prostor k tomu, aby se mohli zamyslet a odpovědět.

Až na jednoho respondenta všichni uvedli, že je pro ně Día de los Muertos velmi důležitým svátkem a že ho vnímají jako příležitost k projevení úcty těm, kteří zemřeli. Pro představu uvedu výpovědi dvou respondentů:

„Ano, pro mě je Día de los Muertos důležitý svátek. Je to vzpomínka na milované příbuzné, kteří nás opustili a kteří zůstali přítomni v našich srdcích.“⁹⁵

„Día de los Muertos je pro mě moc důležitý. Víš...je to způsob, příležitost, jak si připomenout bližní a rodinu,...ti, kteří zemřeli...“⁹⁶

„No...myslím si, že díky Día de los Muertos si vážíme víc zesnulých. Nebo...nevím...Ale já si vždycky uvědomím, víš...jak je tenhle svátek důležitý, protože i když ho neslavíme ve velkém a nechodíme na hřbitovy, tak děláme doma oltář a tím projevíme úctu zesnulým...Ano, to je pěkné.“⁹⁷

Tři z respondentů také uvedli, že právě tento svátek jim umožňuje setkat se s ostatními příbuznými, které jinak v průběhu roku tolik nevidí. Jan Keller⁹⁸ tvrdí, že tradiční svátky posilují integritu komunity. Moderní společnost však podle něj provozuje ve svátcích instituci, která umožňuje svým členům na několik dní v roce odpočívat, člověk může o svátku opustit veřejnost a zaměstnání a zbavit se starostí. Městská mexickou společnost můžeme do jisté míry považovat za moderní (v tom smyslu, že užívá nové,

---

⁹⁵ Respondentka E.

⁹⁶ Respondent M.

⁹⁷ Respondent C.

⁹⁸ KELLER, Jan. *Nedomyšlená společnost*. Brno: Doplněk, 1998.

aktuální způsoby co se např. životního stylu týče⁹⁹), ve které si však svátek Día de los Muertos zachovává oba aspekty, jmenované Kellerem – tento svátek stále ještě posiluje integritu komunity a rodiny, a zároveň se stává výše jmenovanou institucí, neboť většina zaměstnanců a studentů má ve dnech tohoto svátku volno. Rodinná pouta jsou tímto svátkem posilována hlavně v případě, kdy mohou být respondenti v kontaktu se svými prarodiči, jež vnímají daleko více než sami sebe jako udržovatele této tradice. Lidé staršího věku věnují tomuto svátku přeci jen o něco větší pozornost, nebo spíše – více dodržují některé zvyky, pojící se s tímto svátkem, jak uvádí respondent M.:

„Moje babička se velmi snaží, aby lebky na oltáři pokrývaly všechny příbuzné, a když třeba zjistí, že někomu lebka chybí, tak jí hned musí koupit. Třeba Luís a Hugo neměli u nás doma na oltáři lebky se svým jménem, tak jim je babička koupila. Je to srandovní, protože u babičky na oltáři svoje lebky měli. (úsměv) Každý se stará o svůj oltář, ale babička se stará o dva – o její a o náš.“

Respondent L., stejně jako většina respondentů, připouští, že svátek pro něj hraje významnou roli a dále dodává:

„Myslím si, že Día de los Muertos krásně reprezentuje vztah mezi životem a smrtí. S rodinou se snažíme tuto tradici udržet a navíc je to pro nás přirozené, vzpomenout si na zesnulé, vzdát jim tím úctu. Hmm...myslím si, že nás to také spojuje, myslím naši rodinu...“

Většina respondentů vnímá Día de los Muertos jako slavnostní příležitost, někteří ji však vnímají poněkud odlišně, než třeba ostatní svátky v roce, jako jsou Velikonoce či Vánoce. Ve výpovědích některých respondentů často zaznělo, že přestože je Día de los Muertos svátkem stejně jako třeba Vánoce či Velikonoce, ráz tohoto svátku je odlišný, protože slouží hlavně ke vzpomínání na předky a jejich uctívání. Respondenti často zmiňovali, že stejně jako o třeba o Vánocích je na Día de los Muertos zvykem mít speciální pečivo – pan de muerto, a slavností jídlo, atmosféra je však jiná. Všimla jsem si, že pro mnoho respondentů bylo velmi těžké vyjádřit, v čem se atmosféra tohoto svátku oproti jiným liší. Skoro všichni respondenti nakonec při porovnávání těchto svátků došli k tomu,

---

⁹⁹ MALINA, Jaroslav. *Velký antropologický slovník*. Brno: CERM, 2009, str. 2562

že Día de los Muertos jim, oproti například Vánocům, přijde jako daleko méně zkomercializovaný a více osobnější svátek.

Další respondenti poukazují na význam tohoto svátku pro svoji zemi a vnímají ho jako určitý výraz mexické národní identity.

„No, pro mě je velmi důležitý (Día de los Muertos). Nejdůležitější ze všech svátků v Mexiku, podle mě. Pro mě má velký význam, protože je to svátek, ve kterém se odrážejí hodnoty a zvyky naší země. Je to svátek, ve kterém se slučují pre-hispánské a španělské tradice a vytvářejí něco autentického, něco, na co jsme my, Mexičané, hrdí.“¹⁰⁰

„Día de los Muertos pro mě znamená mnoho věcí. Připomínku zesnulých, kulturní identitu, trvalost tradice, jednotu společenství, svátek.“¹⁰¹

Přestože tento svátek vznikl jako výsledek synkretismu mezoamerických náboženství a katolicismu, většina mých respondentů, kromě třech, nepřikládají tomuto svátku zásadní náboženský význam, ale spíše spatřují důležitost v připamatování si svých zesnulých příbuzných. Souvislostí náboženského přesvědčení a tohoto svátku se zabývám v následující kapitole.

8. 5. Día de los Muertos a náboženské vyznání respondentů

Jedna z výzkumných otázek, které jsem si pro svůj výzkum stanovila, se týkala toho, zda a jakým způsobem má náboženské vyznání respondentů vliv na oslavu svátku Día de los Muertos. Mým cílem tedy bylo zjistit, zda se mezi respondenty vyskytují rozdíly ve slavení tohoto svátku v souvislosti s jejich náboženským vyznáním. Nejprve jsem se tedy pokoušela zjistit, zda jsou moji respondenti věřící, či ateisté. V této souvislosti docházelo ze začátku k nelehkým situacím. Ne že by respondentům dělalo problém mluvit o své víře, zjistila jsem však, že každý z nich chápal pojem věřící a ateista poněkud jinak. Bylo tedy nutné jim vysvětlit, co mám pod těmito pojmy na mysli. Abych se vyvarovala možných subjektivních definic těchto pojmů, využila jsem odborné literatury týkající se náboženství,

---

¹⁰⁰ Respondent A.

¹⁰¹ Respondent Ch.

jež je uvedena v seznamu literatury a stanovila si tyto definice, které jsem poté takto předložila (vysvětlila) respondentům:

1) Ateista – ten, kdo popírá existenci boha, božstev nebo jakékoli jiné nadpřirozené síly a jejich vztahu ke světu a k člověku.

2) Věřící – ten, kdo věří v existenci boha, božstev nebo jakékoliv jiné nadpřirozené síly a zároveň věří, že nějakým způsobem mohou ovlivnit život člověka.

V případě, kdy respondenti odpověděli, že jsou věřící, ve většině případů pak sami uvedli, jakého vyznání jsou či jak tuto svoji víru vnímají. Pokud se o své víře více nerozmluvili, zeptala jsem se jich, jaké náboženství vyznávají. Nikomu z respondentů nedělalo problém mluvit na toto téma, u některých jsem naopak zpozorovala zájem a ochotu se na toto téma bavit.

Pouze dva respondenti uvedli, že se považují za ateisty. Jejich reakce po předložení výše uvedených definic ateisty a věřícího byly velmi výmluvné. Řekli, že jsou „určitě ateisté“. Původně jsem se domnívala, že ateisté nejspíše svátek Día de los Muertos neslaví, neboť možná nemají důvod. Zjistila jsem však, že tento svátek není pokaždé považován za vyjádření či součást náboženské víry. Respondent L., který se považuje za ateistu, vnímá tento svátek jako příležitost vzpomenout si na svoje zesnulé příbuzné a nepřikládá mu náboženský význam, i když si je vědom toho, že mnohé symboly, s tímto svátkem spojené, nesou náboženskou symboliku. Ve skutečnosti byl právě on hlavním iniciátorem přípravy rodinného oltáře v jeho rodině.

Respondent A. řekl, že jeho ateismus podle něj nemá zásadní vliv na to, že svátek neslaví. Je prý velmi zaneprázdněný prací a na přípravu oltáře a chození na hřbitovy mu nezbývá čas. Někdy si však udělá čas a jde se alespoň podívat do centra města na veřejné oltáře.

Druhá skupina respondentů se považuje za věřící, přičemž šest z nich uvedlo, že jsou katolického vyznání a jeden respondent je vyznavačem protestantismu. Zbylí respondenti nejčastěji odpověděli, že „jsou věřící, ale nejsou vyznavači žádného oficiálního náboženství“, „věří vlastním způsobem“, nebo „věří v něco, jako je bůh, v božskou sílu.“ Tato skupina respondentů často užívala v souvislosti se svoji vírou slovo *libertad*, což

znamenal, že věří v boha ale svobodně, aniž by striktně dodržovali předpisy a příkázání určitého náboženství. V podstatě všichni tito respondenti vnímají Día de los Muertos primárně jako vzpomínkový rituál, přičemž ti respondenti, kteří jsou katolického vyznání, řekli, že co se například přípravy rodinného oltáře týče, nikdy neopomenou vyzdobit ho katolickými symboly, jako je kříž nebo růženec. Jak uvedla respondentka M. A.: *„Vždycky máme na oltáři kříž. Vlastně dva kříže, jeden malý nahoře u fotek zesnulých a pak na zemi, ze cempasúchitlu a soli, před oltářem.“*

Většina respondentů vnímá tento rituál jako vzpomínkový, aniž by věřila či brala v úvahu možnost, že se setká s dušemi svých zesnulých příbuzných. Devět respondentů však přesto uvedlo, že vzpomínání na zesnulé příbuzné a vzdání jim úcty přípravou rodinného oltáře vnímají jako kladný čin v jejich životech, bez ohledu na náboženské přesvědčení. Respondent M. uvedl:

„My Día de los Muertos slavíme proto, abychom si připomněli milované příbuzné. Tyhle dny jsou k tomu určené. Je to vlastně projevení úcty těm, kteří zemřeli. Viš...věřící tuto tradici berou opravdu vážně. Já si jen vzpomenu na zesnulé příbuzné. No...já nemůžu říci, že jsem vyloženě věřící nebo oddaný určitému náboženství, ale ani nemůžu říct, že jsem ateista. Považuji za důležité zachovat si určitou spiritualitu v životě.“

Poněkud zajímavým případem byl respondent R., jež je vyznavačem protestantské církve. K tomuto svátku se vyjádřil takto: *„Neslavím Día de los Muertos, protože oslavu smrti vnímám jako rozpor s mým náboženským přesvědčením. Takže nedělám oltář ani nechodím na hřbitovy.“* Co se tohoto respondenta týče, později jsem z rozhovorů s ním zjistila zajímavé věci. Jak mi sám významně zdůraznil, považuje se za protestanta. Když jsem se ho zeptala na jeho postoj ke svátku Día de los Muertos a v čem konkrétně mu jeho víra brání slavit tento svátek, řekl mi: *„Věřím, že mrtví zůstanou mrtvými a že není důvod je slavit.“* Poté se mě zeptal, zda může najít na internetu něco, co s tímto tématem souvisí. Souhlasila jsem a on za pár sekund přečetl úryvky z bible: *„Živí si uvědomují, že zemřou, ale co se mrtvých týče, nejsou si vědomi ničeho.“* *„Jsou mrtví, nežijí. V smrti není síla, nepovstanou.“* A dodal: *„A už vůbec nebudou jíst to, co jim dáme na oltář.“* Také mi však řekl, že si uvědomuje důležitost tohoto svátku pro většinu Mexičanů a respektuje to.

Podle O'Dey funkce každého náboženství sledují dva podstatné cíle. První z nich je poskytnutí širší perspektivy, orientaci na něco, co je „mimo“, což umožňuje, aby možná deprivace z tohoto světa byla zmírněná právě s ohledem na toto „mimosvětské“. Druhým cílem je to, že náboženství poskytuje pocit bezpečí a jistoty prostřednictvím účasti na rituálu, který uvádí jedince do vztahu s „mimosvětským“.¹⁰² Bez ohledu na to, nakolik jsou moji respondenti věřící, přiznávají, že vykonávání rituálů spojených se svátkem Día de los Muertos, kterými mají na mysli hlavně udržování tradice přípravy oltáře a vzpomínání na zesnulé, jim poskytuje určitý restart a zklidnění. Přestože tedy respondenti rituály nevnímají jako náboženské, funkci náboženských rituálů ve smyslu poskytnutí pocitu bezpečí a jistoty Día de los Muertos stále plní.

---

¹⁰² LUŽNÝ, Dušan. *Náboženství a moderní společnost: Sociologické teorie modernizace a sekularizace*. Brno: Religionistika, 1999., str. 66

9. ZÁVĚR

Día de los Muertos je svátek věnovaný zesnulým, jež vychází z předkolumbovských tradic uctívání smrti a z katolicismu. V Querétaru se tento svátek koná dva dny v roce, prvního a druhého listopadu. Samotné oslavy jsou zde zastoupeny přípravou rodinných a veřejných oltářů a návštěvou hřbitovů. Lidé v tyto dny vzpomínají na své zesnulé příbuzné a bližní a vzdávají jim úctu tím, že na oltáře kladou předměty a potraviny, přičemž některé z nich mají vztah k zesnulým, jiné mají původ již v předkolumbovských dobách.

Vzpomínkové rituály se konají buď v soukromí, které představuje domácnost, nebo na městském hřbitově. Svátek je také zastoupen přípravou veřejných oltářů, které však slouží spíše pro potěchu oka a připomenutí si tradice, případně jako atrakce pro turisty. Všichni moji respondenti, kteří Día de los Muertos slaví, jednoznačně pro tuto činnost upřednostňují privátní prostor, jež jim poskytuje soukromí, které vnímají v této souvislosti jako daleko vhodnější vzhledem k obsahu svátku. Za velmi důležitou součást tohoto svátku považují přípravu rodinného oltáře a tuto tradici se snaží udržovat každý rok. Rodinnému oltáři přiřkládají daleko větší důležitost, než oltářům veřejným, neboť rodinné oltáře jsou věnovány zesnulým bližním. Podle Jana Kellera¹⁰³ se lidé přestávají věnovat veřejným rituálům, jež ze společnosti dělají velkou rodinu, a preferují praktikování soukromých rituálů, které rozbíjejí společnost do izolovaných rodinných a přátelských skupin, což se mi potvrdilo i v mém výzkumu.

Přestože v sobě Día de los Muertos spojuje náboženské prvky, v současné městské společnosti dochází k jisté proměně tohoto svátku a do určité míry se z něj podle výpovědí respondentů vytrácí náboženský aspekt, nebo mu není přisuzována náboženská důležitost a svátek slouží spíše jako vzpomínková slavnost. Z mého výzkumu nevyplývá skutečnost, že by neortodoxní věřící nevnímali tento svátek jako důležitý, spíše si ho však vysvětlují po svém, v rámci své víry nebo smýšlení. Náboženský motiv sice mizí, ale vztah k předkům nikoliv. Někteří respondenti poukazovali na psychologickou funkci tohoto svátku, jež podle nich spočívá ve smíření se se smrtí a se ztrátou svých bližních, které jim je zprostředkováno právě díky tomuto svátku. V této souvislosti Fiona Bowie uvádí:

---

¹⁰³ KELLER, Jan. *Nedomyšlená společnost*. Brno: Doplněk, 1998.

„Je-li například smrt, jež porušuje všechna naše nejzákladnější tabu a připomíná nám naši lidskou křehkost, zapojena do rituálu, lze ji považovat za součást širšího schématu a smrt sama pak pomáhá dodávat životu význam. Nelze-li se smrti vyhnout, můžeme se ritualizací alespoň smířit se svou smrtelností...“¹⁰⁴

Můžeme tedy říci, že dochází k postupnému přetváření původního rituálu a vytváří se rituál nový, na jehož vznik má nezanedbatelný vliv městská společnost. Městský standard v určitém smyslu reguluje tento svátek, například tím, že lidé nemají možnost trávit čas se zesnulými na hřbitově i v noci, jak je tomu v mnoha jiných oblastech Mexika. Dochází tak k podpoře vytlačování tohoto svátku z veřejné sféry do sféry privátní, což však není v rozporu se smýšlením respondentů. Veřejné oltáře a příležitostné akce v centru města týkající se tohoto svátku vnímají respondenti jako určité oživení, oproti rodinným oltářům jim však přikládají menší důležitost. Shodují se také na tom, že podoba tohoto svátku je na veřejnosti také čím dál více ovlivňována mezinárodním trhem a turismem.

Jak mi většina respondentů sdělila, oproti rurálním oblastem město nelpí tolik na tradici a přenechává obyvatelům daleko větší prostor pro možné individuální vyjádření se a kreativitu v rámci tohoto svátku, což dokazují dnes již každoročně se konající halloweenské oslavy, jež se konají den před začátkem svátku Día de los Muertos a poměrně velké množství zboží inspirovaného právě tímto americkým svátkem. Hlavně mladší generací jsou tyto oslavy vítány. Tradicionalismus není ve městě tak silný, přesto si respondenti uvědomují důležitost tohoto svátku pro mexickou kulturu, v mnoha případech právě díky konfrontaci s Halloweenem. Jak uvádí Giddens, tradice může být hájena netradičním způsobem a v tom spočívá její budoucnost – ne skrze sebe samu, ale ve srovnání s jiným tradicemi.¹⁰⁵ Všichni respondenti se však shodují v tom, že Día de los Muertos má pro ně daleko větší význam, než Halloween, neboť se jedná právě o domorodou tradici.

I přes určitou transformaci tohoto svátku v městské společnosti je však Día de los Muertos vnímán jako důležitý mezník v roce a někteří respondenti mu přikládají dokonce větší význam, než třeba Vánocům a Velikonocům. Všichni respondenti vnímají tento svátek jako součást jejich národní identity a jsou na něj svým způsobem hrdí, bez ohledu na to, zda ho udržují, nebo ne.

---

¹⁰⁴ BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008., str. 57-58

¹⁰⁵ GIDDENS, Anthony. *Unikající svět*. Praha: Slon, 2000., str. 61

Vzhledem k počtu mých respondentů netvrdím, že se výše uvedené závěry, které vyzvaly z mého terénního výzkumu, dají plně aplikovat na všechny obyvatele města Querétaro a už vůbec není mým záměrem zevšeobecňovat. Mým cílem bylo popsat a analyzovat svátek Día de los Muertos v městské společnosti především na základě výpovědí mých respondentů a zúčastněného pozorování, což se mi podle mého názoru z velké části podařilo.

Myslím si, že svátek Día de los Muertos je dobrým příkladem pestrosti mexické kultury, jež se vyznačuje spojením hrdosti k národním tradicím s nostalgickými vzpomínkami na časy dávno minulé a především touhy oslavovat život a vše, co k němu patří, i přes těžkosti, které s sebou přináší. V období oslav mexických dušiček jsem kolem sebe nevnímala smutek lidí nad ztrátou bližních a mrtvolné ticho rozhodně nenaplňovalo atmosféru těchto dní. Ba právě naopak – listopadové slunce hrálo, lidé vypadali stejně optimisticky jako jindy, jen se zdáli být jakoby více prostoupeni klidem. Klidem, který mohl být podnícen vzpomínkami na zesnulé, anebo mohl být reakcí na smíření se smrtí jakožto nezbytnou součástí života. A i když je to už více než tři měsíce, co jsem zpátky doma, v České republice, stále se mi živě vybavuje atmosféra zdejších míst a hlavně moment, kdy jsem si na městském hřbitově v Querétaru náhodou vzpomněla na citát od Vladimira Nabokova, a který po tom, co jsem ho vyslovila, vyvolal mírné, jakoby chápaní, úsměvy na tváři některých mých respondentů. Tento citát zní:

„Život je velké překvapení. Nevidím důvod, proč by smrt nemohla být ještě větší.“

10. SEZNAM LITERATURY

10. 1. Monografie

- 1) ÁLVAREZ RUIZ, Rosanela. *La muerte en el espejo de la ciencia: Tercer festival estudiantil de Día de Muertos*. México D.F.: Universum, 2000. ISBN 9683692818.
- 2) ARIES, Philippe. *Dějiny smrti I.: Doba ležících*. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0.
- 3) BELL, Catherine. *Ritual, Perspectives and Dimensions*. Oxford: Oxford University Press, 1997. ISBN 0-19-511052-8.
- 4) BERMUDEZ, Sari. *La Festividad Indígena Dedicada a Los Muertos En Mexico: Obra Maestra Del Patrimonio Oral E Intangible*. Mexico: UNESCO, 2005. ISBN 970-35-0990-8.
- 5) BERNARD, H. Russell. *Research methods in anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. Oxford: Altamira Press, 1995. ISBN 0-8039-5244-9.
- 6) BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-378-9.
- 7) CARRASCO, David. *Náboženství Mezoameriky: Kosmovize a obřadní centra*. Praha: Prostor, 1999. ISBN 80-85190-97-4.
- 8) CONSEJO NACIONAL PARA LA CULTURA Y LAS ARTES. *Relatos Nahuas: Nahua zazanilli*. México, D.F.: Dirección General de Culturas Populares, 1997. ISBN 968-29-8514-5.
- 9) CORTES RUIZ. *The Days of the Dead: a Mexican Tradition*. Mexico: GV Editors Publisher, 1988. ISBN 968498037X.
- 10) DENIS DEFIBAUGH, Ward S. Albro. *The Day of the dead*. Texas: Texas Christian University Press, U.S, 2007. ISBN 978-0-87565-349-5.
- 11) DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0139-7.
- 12) ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení IV: Od epochy objevů po současnost*. Praha: Oikoymenh, 2007. ISBN 978-80-7298-281-3.

- 13) ESCAMILLA, Enrique García. *Historia de México narrada en Nahuatl y español de acuerdo al calendario azteca*. México D.F.: Plaza y Valdés, 1995. ISBN 968-856-392-7.
- 14) GARCIAGODOY, Juanita. *Digging the Days of the Dead A Reading of Mexico's Días De Muertos*. Colorado: University Press of Colorado, 2000. ISBN 9780870815904.
- 15) GIDDENS, Anthony. *Unikající svět*. Praha: Slon, 2000. ISBN 80-85850-91-5.
- 16) JURADO BARRANCO, María Eugenia. *Xantolo: El retorno de los muertos*. México: CONACULTA/FONCA, 2001. ISBN 9789709048100.
- 17) KAŠPAR, Oldřich. *Pád zlatých říší*. Praha: Kora, 2004. ISBN 80-85644-20-7.
- 18) KAŠPAR, Oldřich a Jaroslav MALINA. *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: Předkolumbovská Amerika z antropologické perspektivy*. Brno: NAUMA, 2002. ISBN 80-210-2848-3.
- 19) KAŠPAR, Oldřich a Eva MÁNKOVÁ. *Dějiny Mexika*. Praha: Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-340-7.
- 20) KELLER, Jan. *Nedomyšlená společnost*. Brno: Doplněk, 1998. ISBN 80-72-39-091-0.
- 21) KLÁPŠŤOVÁ, Kateřina a Čestmír J. KRÁTKÝ. *Encyklopedie bohů a mýtů předkolumbovské Ameriky: Mexiko a Střední Amerika*. Praha: Libri, 2001. ISBN 80-7277-065-9.
- 22) LA LLATA, Manuel de. *Querétaro,...templos, conventos, edificios y plazas de la ciudad, así es,...Querétaro!*. Querétaro: Asociación de Libreros de Querétaro, 2009.
- 23) LUŽNÝ, Dušan. *Náboženství a moderní společnost: Sociologické teorie modernizace a sekularizace*. Brno: Religionistika, 1999. ISBN 80-210-2224-8.
- 24) MALINA, Jaroslav. *Velký antropologický slovník*. Brno: CERM, 2009. ISBN 978-80-7204-560-0.
- 25) MORLEY, Sylvanus G. *Mayové*. Praha: Orbis, 1977. ISBN 28.605-22-857.
- 26) SÉJOURNÉ, Laurette. *Pensamiento y religion en el Mexico antiguo*. México: Fondo de Cultura Económica, 1980. ISBN 968-16-0554-3.
- 27) SHILS, Edward A. *Tradition*. Chicago: Chicago Press, 1981. ISBN 0-226-75325-5.

- 28) SODI M., Demetrio. *Los Mayas: Vida, cultura y arte a través de un personaje de su tiempo*. México D.F.: Panorama, 1990. ISBN 968-38-0040-8.
- 29) SOUKUP, Václav. *Dějiny antropologie*. Praha: Karolinum, 2005, 667 s. ISBN 80-246-0337-3.
- 30) STANDISH, Peter. *The States of Mexico: A Reference Guide to History and Culture*. London: Greenwood Press, 2009. ISBN 978-0-313-34223-3.
- 31) TURNER, Victor. *Průběh rituálu*. Brno: Computer Press, 2004. ISBN 80-722-6900-3.
- 32) VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*. Praha: Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-178-6.
- 33) WALLACE, Anthony F.C. *Religion: An Anthropological view*. New York: Random House, 1966. ISBN 978-0394442716.

10. 2. Akademické práce

RAMIREZ SALGADO, Raquel. *Día de muertos: ¿Morira algún día la fiesta?*. México, 2005. Diplomová práce. Universidad Nacional Autónoma de México.

10. 3. Internetové zdroje

- 1) COHEN, Milton. *Death Ritual: Anthropological Perspectives* [online]. Queensborough: Queensborough Community College, 2002 [cit. 2013-03-12].
- 2) Instituto Nacional de Estadística y Geografía. INEGI [online]. 2011 [cit. 2013-01-23]. Dostupné z: <http://www.inegi.org.mx/default.aspx>

TEXTOVÁ PŘÍLOHA

SEZNAM RESPONDENTŮ

- Respondent M., muž, 28 let, zaměstnaný - překladatel, věřící, ale nehlásí se k žádnému náboženství
- Respondent L., muž, 23 let, student grafického designu na univerzitě v Querétaru, ateista
- Respondent H., muž, 21 let, student Technického institutu v Querétaru, věřící
- Respondent C., muž, zaměstnaný – řidič, věřící
- Respondentka E., žena, 49 let, v domácnosti - nezaměstnaná, věřící
- Respondentka Ch., žena, 56 let, věřící
- Respondent R., muž, 27 let, věřící – protestant
- Respondent A., muž, kolem 30 - ti let, zaměstnaný, ateista
- Respondent J., muž, 35 let, zaměstnaný, věřící – katolík
- Respondentka M.A., žena, 33 let, zaměstnaná, věřící – katolík
- Respondent F.F., muž, 42 let, nezaměstnaný, věřící – katolík
- Respondentka L.F., žena 40 let, zaměstnaná, věřící – katolík
- Respondent P., muž, 38 let, zaměstnaný, věřící – katolík
- Respondentka M.G., žena, 82 let, důchodkyně, věřící - katolík

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Veškeré fotografie uvedené v obrazové příloze jsou dílem autorky, mapy a obrázek byly převzaty z těchto zdrojů:

Mapa 1 - <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=463367&page=5>

Mapa 2 - http://www.crispy.com/mt/archives/2008/04/querataro_prolo_1.html

Obrázek I - CONSEJO NACIONAL PARA LA CULTURA Y LAS ARTES.

Relatos Nahuas: Nahua zazanilli. México, D.F.: Dirección General de Culturas Populares, 1997.

Mapa 1

Mapa 2

Obrázek 1

Obrázek I

Obrázek 2

Obrázek 3

Obrázek 4

Obrázek 5

Obrázek 6

Obrázek 7

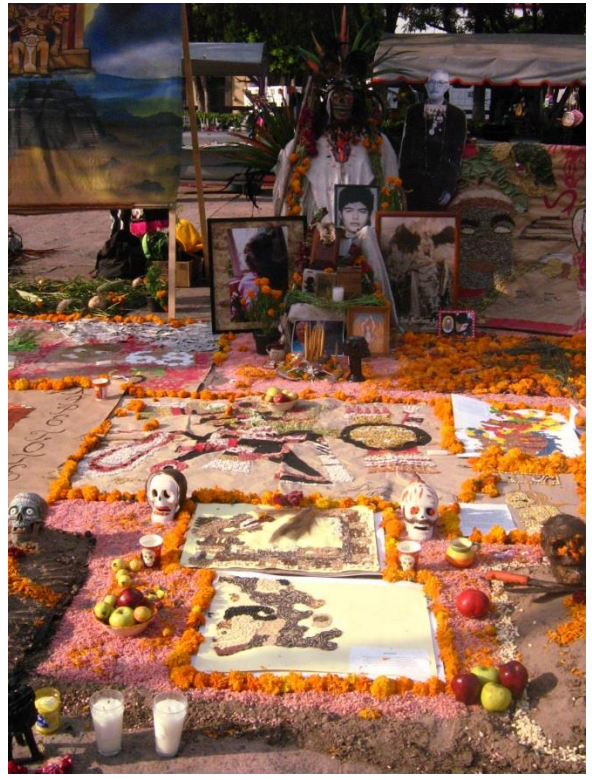

Obrázek 8

Obrázek 9

Obrázek 10

Obrázek 11

Obrázek 12

Obrázek 13

Obrázek 14

Obrázek 15

Obrázek 16

Obrázek 17

Obrázek 18

Obrázek 19

Obrázek 20

Obrázek 21

Obrázek 22

Obrázek 23

Obrázek 24

Obrázek 25

Obrázek 26

Obrázek 27

SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH

- Mapa 1** Poloha Querétara v rámci Mexika.
- Mapa 2** Stát Querétaro s hlavním městem Santiago de Querétaro (Querétaro).
- Obrázek I** Obrázek znázorňující koloběh života v představách Nahuů. Člověk obdělává půdu, která vznikla kromě jiného z kostí lidí a jež dává živiny kukuřici, hlavní složce potravy, která umožňuje lidem přežít.
- Obrázek 1** Aqueduct, symbol města Querétaro, kterému se přezdívá „*los arcos*“.
- Obrázek 2** Hlava života a smrti (*Cabeza de la vida y la Muerte*) z Oaxaky, která reprezentuje dualitu života (usmívající se polovina obličeje) a smrti (zamračená polovina). (Museo Nacional de Antropología, Ciudad de México).
- Obrázek 3** Bohyně Coatlicue. (Museo Nacional de Antropología, Ciudad de México).
- Obrázek 4** Oltář s výraznými katolickými prvky. (Museo Nacional de Antropología, Ciudad de México)
- Obrázek 5** Rodinný oltář
- Obrázek 6** Veřejný oltář v Palacio Gobierno (vládní palác)
- Obrázek 7** Veřejný oltář na náměstí Plaza de Armas
- Obrázek 8** Veřejný oltář před restaurací
- Obrázek 9** Oltář věnovaný mexickému generálovi Pancho Villovi
- Obrázek 10** Oltář ve čtvrti La Cruz, inspirovaný předkolumbovskými symboly.
- Obrázek 11** Lebka zdobící vstupní bránu na městský hřbitov Panteón Municipal
- Obrázek 12** Davy lidí, kteří přicházejí a odcházejí ze hřbitova na svátek Día de los Muertos (2. 11. 2013)
- Obrázek 13** Prodavač a prodavačka cempasúchitlu, „květiny mrtvých“, před městským hřbitovem
- Obrázek 14** Skrovně zdobené náhrobky v té části hřbitova, kde jsou pochovány děti.
- Obrázek 15** Ozdobený náhrobek v části hřbitova, kde jsou pochováni dospělí.
- Obrázek 16** Hudebníci mariachi u jednoho z náhrobků.
- Obrázek 17** Občerstvující se pár, který tráví na hřbitově čas se zesnulými v době konání svátku Día de los Muertos

- Obrázek 19** Lidé odcházející v odpoledních hodinách ze hřbitova s židličkami na zádech.
- Obrázek 20** Plakát v supermarketu hlásající „*Todo para celebrar Halloween*“ (vše na oslavu Halloweenu).
- Obrázek 21** Plakát v supermarketu s nápisem „*Todo para celebrar el Día de Muertos*“ (vše na oslavu Día de Muertos). Pod ním si můžeme všimnout květin *cempasúchitl* a dýní.
- Obrázek 22** Sladké pečivo zdobené v duchy „halloweenském stylu“.
- Obrázek 23** Imitace oltáře v supermarketu, nabízející základní potraviny a věci potřebné pro svátek Día de los Muertos
- Obrázek 24** Stánek s čokoládovými lebkami spolu se strašidly a čarodějnicemi na městském trhu.
- Obrázek 25** Nabídka gumových masek a oblečků, inspirovaných americkým Halloweenem ve stejné poličce s květinou *cempasúchitl* v jednom ze supermarketů.
- Obrázek 26** Kostlivec – žena v záplavě květin *cempasúchitl*, držící plechovku Pepsi Coly. Jednalo se o výzdobu části pódia, kde se měl konat koncert.
- Obrázek 27** V popředí dvojice v kostýmech inspirovaných předkolumbovskými prvky, kousek dál za nimi stojí dívka s chlapcem, jejichž kostýmy jsou viditelně inspirovány Halloweenem.